

SPAN
NING

SUSTAIN

making space
for art in
transitions
that matter

Inhoudsopgave

Introductie 3

Editorial 6

Spacemakers Stories 7

Navigeren van spanningen in Spacemaking · Waag 10

Spacemakers: gold diggers of gouddelvers? · Sandra Boer & Jetske Freeve 17

Balanceren tussen Spacemaker- en kunstenaarschap: Circus Andersom · Marga Rotteveel 19

Riet als Spacemaker / Spacemaker als riet · Marga Rotteveel 23

Kunst maakt ons werk niet makkelijker, wel waardevoller · Verily Klaassen 30

Analogie tussen Spacemakers en de Rietplant: een alternatief perspectief · Marga Rotteveel & Ine Mols 35

Sustain: impressies uit het maakproces 37

Boekenplank 45

Onderzoeksteam 47

SUSTAIN

SUSTAIN onderzoekt de rol van Spacemakers: partijen die willen bijdragen aan systeemverandering door ruimte te maken voor de kunst op ongebruikelijke plekken, zoals binnen de economie, de wetenschap of de technologie. De inzet: met kunst werken aan een duurzame en rechtvaardige samenleving, zowel op ecologisch, economisch als sociaal gebied.

Over Sustain

Er is veel aan de hand in de wereld. Er zijn bijna evenveel conflicten dan dat er landen zijn, meer mensen op de vlucht, een klimaatramp dreigt, en de ongelijkheid tussen mensen neemt alleen maar verder toe. Enorme opgaven waar snelle oplossingen van zeer beperkte betekenis zijn. Maar hoe vinden we onze weg uit de huidige polycrisis? Hoe zouden we kunnen werken aan systeemtransities? De urgentie is groot en we zien gelukkig steeds meer initiatieven gericht op de transitie naar een volhoudbare toekomst.

We zien ook steeds meer kunstenaars die proberen vorm te geven aan een toekomst die op een andere, duurzame leest is geschoeid. De plek van de kunstenaar is hoe dan ook een bijzondere plek. SUSTAIN gaat over de vraag welke rol kunst kan spelen in het visualiseren, aanjagen en vormgeven van de transitie naar een wereld waarin je ook echt zou willen wonen. Iets preciezer: met SUSTAIN kijken we naar de samenwerking tussen kunstenaars en andere partijen en naar de rol van zogeheten Spacemakers in het realiseren van die samenwerking.

Kunstenaars vragen naar het onbekende, ze betwijfelen wat logisch lijkt en verbinden wat anderen lijken uit te sluiten. Juist die kwaliteiten zijn van groot belang om systeemtransities te realiseren. Maar toegang tot de plekken waar kunstenaars impact willen maken is niet altijd eenvoudig.

Spacemakers zien een duidelijke rol voor de kunst in transitievraagstukken. Of het nu gaat om samenwerkingen met wetenschap, techniek, economie of andere domeinen, Spacemakers streven naar een prominente rol voor kunst in die contexten om zo tot betekenisvolle transities te komen. Ze proberen daarom ruimte te maken voor kunst op plekken waar kunst vaak niet makkelijk of vanzelfsprekend aan

tafel komt. Met dit praktijkonderzoek biedt SUSTAIN meer inzicht in de precieze rol, werkwijzen en meerwaarde van Spacemakers in de te maken transitie. Het onderzoek en de resultaten dragen bij aan de verdere professionalisering van deze jonge sector.

SUSTAIN is een gezamenlijk project van De Haagse Hogeschool en Avans Hogeschool. Het onderzoek is uitgevoerd door Jacco van Uden (lector Change Management), Godelieve Spaas (lector Economy in Common), Olga Mink, Marga Rotteveel en Kim Caarls. Daarnaast hebben we nauw samengewerkt met zes Spacemakers: Art Partner, Circus Andersom, Future of Work, In4Art, V2_ en Waag. Zie in de box hieronder een verdere introductie van deze Spacemakers.

SUSTAIN heeft geresulteerd in twee uitkomsten:

- 1. The Spacemaker Toolbox** (zie ook Cahier De Hulp), een praktisch hulpmiddel voor Spacemakers om hun werk van binnenuit te verkennen en te professionaliseren.
- 2. The Spacemaker Stories**, een serie cahiers waarin we van een afstand naar de Spacemakerpraktijken kijken en Spacemakers willen helpen nog beter op verhaal te komen over wat ze doen, waarom ze dat doen, hoe ze dat doen en wat ze daarmee aan waarde scheppen.

In het kort: waar de Toolbox de aandacht naar binnen richt (het versterken van de Spacemakerpraktijk) bestaat de Spacemaker Stories uit een verzameling verhalen, reflecties, ervaringen, beelden, concepten en ideeën die helpen Spacemaking een plek te geven in de realisatie van systeemtransities. De Spacemaker Stories zijn daarmee ook een hulpmiddel voor kunstenaars en partijen die met kunst willen werken om helder te krijgen wat de mogelijkheden met Spacemakers zijn en hoe daarin keuzes te maken die passen bij de situatie, betrokkenen en vraagstukken.

The Spacemaker Stories

Wat drijft Spacemakers? Wat zijn hun dromen? Hoe verbinden ze kunst met andere domeinen? Wat zijn hun verhalen?

Elke Spacemaker heeft een eigen verhaal. Elk proces van Spacemaking heeft een andere dynamiek, aanpak en uitkomst. De verschillende cahiers zijn geschreven als inspiratiebron voor iedereen die ruimte wil maken voor kunst. De cahiers leveren bouwstenen om een eigen of een gezamenlijk verhaal over Spacemaking vorm te geven. Ze vormen geen keurslijf of dwingend format maar leveren ingrediënten aan waarmee Spacemakers, kunstenaars en organisaties samen een narratief kunnen ontwikkelen: welke verandering willen we, wat is de betekenis van kunst, hoe kunnen we de spanning tussen kunst en andere domeinen werkzaam maken, hoe maken we ruimte voor kunst en tot wat kan dat leiden?

Die vragen, heel losjes gebaseerd op de structuur van Joseph Campbell's *The Hero's Journey*, vormen de basis van de vijf cahiers. De hoofdpersoon in deze reis is de Spacemaker:

- 1. De Roeping:** In dit cahier gaat het over the call to adventure, of waartoe Spacemakers zich geroepen voelen om ruimte te maken voor kunst in andere contexten om zo tot systeemverandering te komen. Welk verschil willen ze maken? En vanuit welk idee, waarde of overtuiging doen ze dat? Wat staat er op het spel?
- 2. De Belofte van Kunst:** Gegeven de roeping, beschrijven Spacemakers hoe ze de belofte van kunst zien voor systeemverandering. Waarom moet er ruimte voor kunst gemaakt worden? Welke rol heeft kunst in de transitie?

- 3. De Spanning:** Spacemakers betreden het relatief onbekende terrein van kunst in andere contexten, waarbij ze de spanning ervaren rondom het balanceren tussen verschillende werelden. Deze spanning kan zowel helpend als belemmerend zijn. In dit cahier wordt verder ingegaan op waar die spanning zich bevindt, waar die vandaan komt, en hoe die zich uit.
- 4. De Hulp:** Hoe maken Spacemakers ruimte voor kunst in de transitie? Wat voor ruimte is dat dan? En waar staat de Spacemaker in die gecreëerde ruimte?
- 5. De Gift:** Wat laat je achter als Spacemaker? Hoe dragen de geschenken van Spacemaking bij aan de transitie naar systeemverandering? En hoe weet of meet je de waarde van dat wat je achterlaat?

Of je nu een Spacemaker, kunstenaar, opdrachtgever, subsidieverlener of gewoon een nieuwsgierige geest bent, we nodigen je uit om deze cahiers te gebruiken als bron van inspiratie over hoe kunst kan samenwerken met andere domeinen en de waarde en het belang van Spacemakers voor deze samenwerking. Ontdek, leer en draag bij aan systeemtransitie door het omarmen van kunst én van Spacemaking.

Welkom bij The Spacemaker Stories, waar je meereist met Spacemakers die ruimte scheppen voor kunst op weg naar een volhoudbare toekomst.

*Kim Caarls
Olga Mink
Marga Rotteveel
Godelieve Spaas
Jacco van Uden*

De Space- makers

ART PARTNER, opgericht in 2008, is een organisatie die zich richt op het mobiliseren van hoogopgeleide creatieve denkers, zoals theatermakers, kunstenaars en filosofen, om artistieke interventies te gebruiken als katalysator voor verandering in organisaties. Ze geloven dat kunst de verborgen aspecten van systemen en processen kan onthullen en werken samen met leiders die de waarde van beeldingskracht en de artistieke mindset erkennen. Met hun Creative Catalyst Cycle, waarbij artistiek onderzoek centraal staat, ontwikkelen ze op maat gemaakte interventies die diepgaande veranderingen in organisaties stimuleren. Sandra Boer en Jetske Freeve, de huidige partners, fungeren als 'ruimtemakers' en faciliteren de samenwerking tussen opdrachtgevers en kunstenaars om impactvolle verandering te bewerkstelligen.

CIRCUS ANDERSOM

is het autonome makerscollectief van Esmé Calis, Martijn Engelbregt en Allard Medema, ondersteund door een keur van creatieve makers, onder zakelijke leiding van Linda Koene. Met locatiespecifieke onderzoeks-trajecten verleiden ze plekken en mensen die (on)bewust om verandering verlegen zitten. Spelenderwijs helpen ze organisaties en systemen om orde op stellen te zetten. Om ingesleten patronen onder de loep te nemen en er verse alternatieven voor te ontwikkelen. Geen tijdelijke impuls, maar creativiteit als voorwaarde voor duurzame verandering. Met installaties, performances, workshops en alternatieve onderzoeksmethoden maakt Circus Andersom wakker en nodigt ze uit tot dromen. Een waaijer aan directe, artistieke en ontwapenende werkvormen stelt betrokkenen gerust en daagt ze tegelijkertijd uit om meer mens te worden. Onder de noemer Fysieke Filosofie ontwaart Circus Andersom lichaamsgeoriënteerde wijsheid om herstel van de verbinding tussen hart, hoofd en buik mogelijk te maken. Betrokkenen voelen zich uitgenodigd om met een frisse blik naar zogenaamde vanzelfsprekendheden te kijken. Circus Andersom schroomt niet te schuren en zoekt bewust de verwondering op omdat ze geloven in onontgonnen wegen binnen onze hokjesmaatschappij. Mensen mogen meer ruimte ervaren om zichzelf zijn.

FUTURE OF WORK,

onder artistiek leiderschap van Olga Mink en Godelieve Spaas, is een hybride platform voor artistiek onderzoek en co-creatie. De stichting brengt nieuwe samenwerkingsvormen en duurzame strategieën rondom werk en economie tot stand, en stelt visies voor die de dialoog bevorderen over een economie waarin onze behoeften ondergeschikt zijn aan de eisen voor een gezond ecosysteem en een rechtvaardige samenleving. Ze erkennen de noodzaak om de economie te heroverwegen en verbinden op artistieke wijze sociale, economische en culturele ecosystemen, waarbij mede-eigenaarschap wordt gegeven aan makers, ontwerpers, burgers, kennisinstellingen, ondernemers en het midden- en kleinbedrijf.

IN4ART

werkt als onafhankelijk instituut voor op kunst gebaseerde, verantwoorde technologische innovaties. In4Art verbindt wetenschap, technologie en kunst en richt zich, met hun Art-Driven Innovation methode, op het creëren van ruimte voor experimenten die verantwoorde innovaties mogelijk maken. Hierbij zoeken ze naar onverwachte oplossingen om positieve, wereldwijde veranderingen teweeg te brengen. In4Art wil ideeën van maatschappelijke en economische structuren te heroverwegen door circulariteit, biodiversiteitsherstel en inclusiviteit centraal te stellen. Het potentieel van kunst in onze samenleving en economie moet benut worden volgens In4Art, om met nieuwe denkwijze onze huidige economie te transformeren en verantwoorde innovaties te realiseren.

V2_ Lab for the Unstable Media, met Michel van Dartel (directeur), is een interdisciplinair centrum voor kunst en mediatechnologie in Rotterdam, Nederland. Sinds de oprichting in 1981 biedt V2_ een platform voor kunstenaars, ontwerpers, wetenschappers, onderzoekers en ontwikkelaars om hun werk te presenteren, produceren, archiveren en publiceren op het snijvlak van kunst, technologie en samenleving. V2_ streeft ernaar om kunst en design een essentiële rol te laten spelen in de maatschappelijke inbedding van technologische ontwikkelingen. Door kritische dialoog, artistieke reflectie en praktijkgericht onderzoek verkent V2_ kwesties met betrekking tot de sociale impact van technologie.

WAAG bevordert een kritische reflectie op technologie, ontwikkelt technologische en maatschappelijke ontwerpvaardigheden en stimuleert sociale innovatie. Samen met een team van ontwerpers, kunstenaars en wetenschappers past Waag publieke onderzoeksmethoden toe op technologie en de samenleving, met als doel zoveel mogelijk mensen te betrekken bij het ontwerpen van een open, eerlijke en inclusieve toekomst. Waag Futurelab draagt bij aan duurzaam onderzoek, ontwerp en ontwikkeling voor een rechtvaardige samenleving door opkomende technologieën te onderzoeken, culturele aannames te bevragen, te experimenteren en alternatieven te ontwerpen op basis van publieke waarden, en samen met de samenleving te werken aan een inclusieve toekomst.

Editorial

Spacemakers hebben te maken met onvoorspelbaarheid bij het creëren van ruimte voor kunst

In mijn jeugd hadden mijn tweelingbroer en ik een spelletje bedacht waarin we helemaal konden opgaan. We zetten twee halfgevulde flessen met water op tafel, zonder dop erop. Op de hals van de fles zetten we twee lege plastic bekertjes. Allebei hadden we een dik elastiek en de truc was om het elastiek om de duim van je linkerhand te leggen en daarna met je andere hand aan het uiteinde van het elastiek te trekken waardoor hij op spanning werd gebracht. Dan was het de kunst het elastiek zó te richten en los te laten, dat het bekertje van de hals van de fles vloog. De beloning voor de meest trefzekere schutter was een chocoladereep, een zoete prijs die de ander uit zijn spaarpot moest betalen na 50 succesvolle schoten.

Dat ik dit spel nu nog kan terughalen komt door een aantal spannende elementen. Er was de spanning van het mis kunnen schieten waardoor het elastiek als eerste je duim raakte, wat behoorlijk pijnlijk was. Bovendien bestond het risico dat de fles zelf werd geraakt, omviel en het water over de vloer zou morsen, iets waar vooral onze ouders niet blij mee waren. Maar bovenal herinner ik me het aanleggen van dat dikke elastiek om mijn linkerduim en mijn rechterhand die het elastiek op spanning bracht. De truc was om de juiste balans te vinden. Niet te hard trekken, waardoor de kans bestond dat de snelheid het won van de precisie, maar ook niet te zacht, zodat het met een flauwe boog voor de fles op de grond belandde.

De afgelopen weken heb ik vaak teruggedacht aan deze jeugdherinnering terwijl ik bezig was met het werken aan dit cahier 'De Spanning'. Voor mij is de gelijkenis tussen de eigenschappen van elastiek en de praktijk van Spacemakers opmerkelijk. In de inleiding van dit cahier speelt het elastiek nu een symbolische rol, waarin ik persoonlijke verbanden leg en drie belangrijke aspecten identificeer.

Als eerste, anticipatie en voorspelbaarheid: wanneer een elastiek wordt uitgerekt, slaat het potentiële energie op. Dit weerspiegelt de onvoorspelbaarheid waarmee Spacemakers te maken hebben bij het creëren van ruimte voor kunst in diverse domeinen.

Ten tweede, fysieke spanning: de strakke spanning van het elastiek weerspiegelt de weerstand die Spacemakers soms ervaren bij hun streven om kunst buiten het traditionele kunstdomein te integreren. En ten derde, elasticiteit en terugkeer naar de oorspronkelijke vorm: vergelijkbaar met de wet van elasticiteit, waarbij een uitgerekt elastiek terugkeert naar zijn oorspronkelijke vorm wanneer de spanning losgelaten wordt. Dit symboliseert de veerkracht van Spacemakers wanneer ze uitdagingen tegenkomen in hun praktijk.

Alle drie bovengenoemde aspecten, naast vele andere, zijn te herkennen in de reportages, verhalen en beelden in dit cahier. Zeynep Birsal en Margherita Soldati van Waag benaderen spanningen zoals het elastiek, door te navigeren tussen gezonde en ongezonde spanningen. Tijdens het gesprek stond er een kunstwerk op tafel, gemaakt door Margherita Soldati, die naast Spacemaker ook kunstenaar is. Het kunstwerk, dat intrinsieke spanningen belichaamt, werd gebruikt als een metaforisch hulpmiddel om de diverse spanningen in de praktijk van Waag te onderzoeken en te bespreken.

Verily Klaassen, Hoofd Kunstzaken van de Rabobank, laat zien dat kunstwerken vaak bronnen van conflict en spanningen zijn, maar ook dialogen openen om elkaar beter te begrijpen. De column van Art Partner gaat over de vaak ongezonde spanning rondom financiering en het stellen van ongemakkelijke vragen daarover. Een eenduidig antwoord is er niet, maar de eerste stappen tot het openen van deze dialoog zijn gezet.

In het cahier is het gebruik van beeldende metaforen een rode draad. Beelden en gelijkenissen leiden voorname mijn denkproces en onderzoek, waarbij de metafoer een essentieel instrument is in mijn rol als onderzoeker. Deze aanpak vindt zijn oorsprong in mijn opleiding aan de kunstacademie en mijn jarenlange ervaring in de beeldende kunst. Voor mij schuilt de kracht van deze aanpak in het vermogen om abstracte en complexe concepten, vaak doordrenkt met

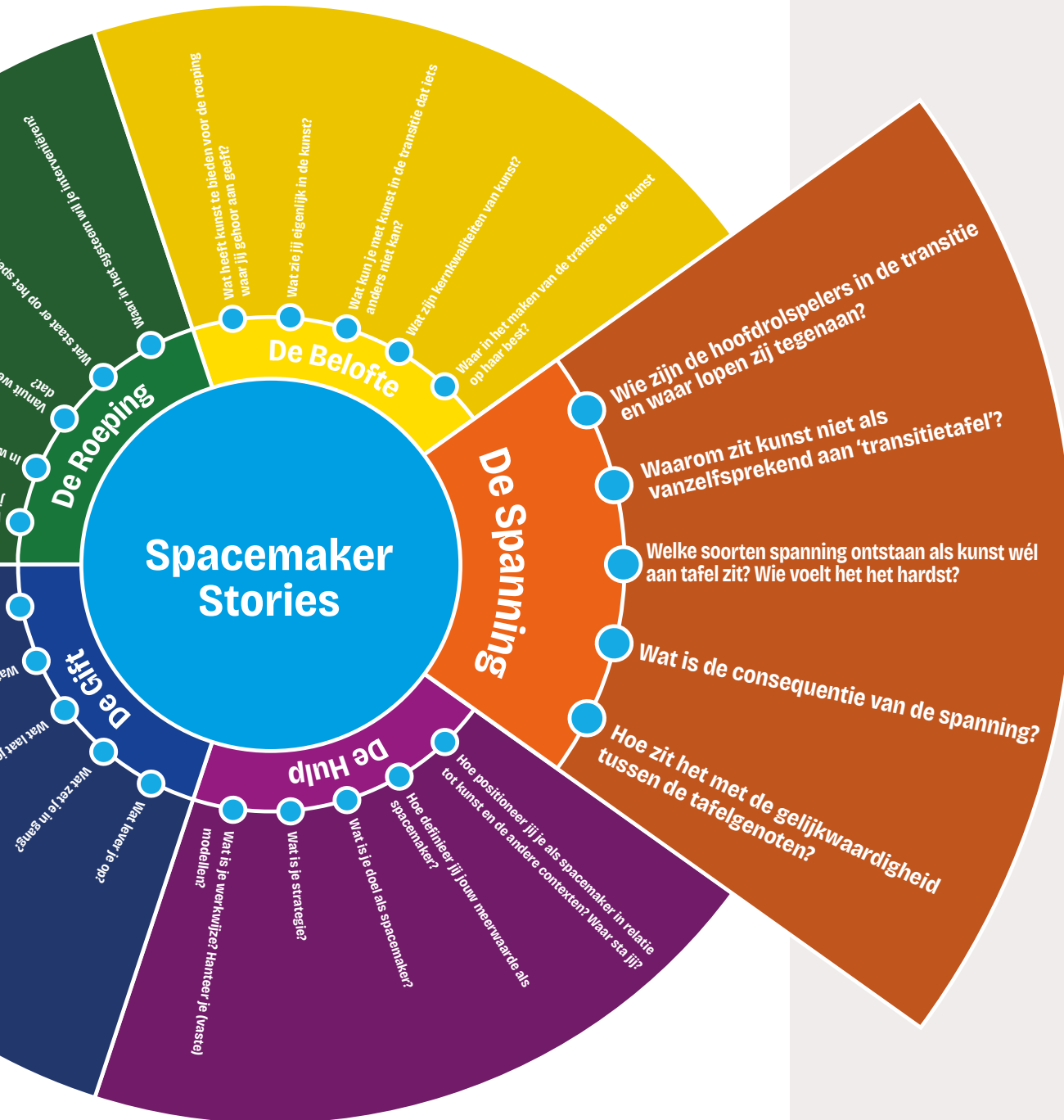
spanningen, op een visuele manier te verbeelden. De metafoer fungeert als een verhelderend instrument dat niet alleen leidt tot een dieper begrip, maar ook informatie toegankelijker maakt en creatief denken stimuleert.

Voor een dieper begrip van de eigenschappen van een Spacemaker heb ik ervoor gekozen om deze metafoer te vinden in de rietplant. Deze plant vertoont eigenschappen die mijns inziens nauw aansluiten bij een Spacemaker. Spoken Word artist Ine Mols heeft, geïnspireerd door de foto's en eigenschappen van het riet, prachtige teksten geschreven. Deze zijn bedoeld om het denken over de Spacemakers praktijk te stimuleren. In alle cahiers is een bijdrage hiervan opgenomen naar aanleiding van de thematiek van ieder cahier.

Bij elk interview dat ik de afgelopen twee jaar heb afgenomen, zowel met verschillende Spacemakers als met kunstenaars en opdrachtgevers, nam ik altijd een papierrol onder mijn arm mee. Deze rol fungeerde als een tafelkleed. Tijdens de gesprekken werd het kleed beschreven door de geïnterviewde met gedachten, kleine tekeningen, woorden en ideeën, omringd door koffiekringen en vetvlekken van koekjes. Denken en doen gingen op deze manier hand in hand, wat creatief denken stimuleerde. Zo is er een collectie ontstaan van deze meterslange rollen papier en enkele elementen uit deze rollen zijn opgenomen in dit cahier.

Mijn onderzoek resulteert in een visueel overzicht met gegevens uit interviews, eigenschappen van de rietplant, quotes, visuele bijdragen van mijn hand en die van een aantal collega-onderzoekers en consortiumpartners. Ik leg verbanden tussen alle elementen, die moeten worden opgevat als een persoonlijke beeldende bijdrage.

Marga Rotteveel

Spacemaker Stories

Elke Spacemaker heeft een uniek verhaal. Deze verhalen gaan over welke veranderingen ze willen, wat de betekenis van kunst is, hoe de spanning tussen kunst en andere domeinen benut kan worden, hoe ruimte voor kunst gemaakt kan worden en waartoe dat kan leiden.

We hebben zes Spacemakers vragen voorgelegd over hun verhaal. In het cahier over **De Spanning** gaat het over het betreden van het relatief onbekende terrein van kunst in andere contexten, waarbij Spacemakers spanning ervaren rondom het balanceren tussen verschillende werelden. Deze spanning kan zowel helpend als belemmerend zijn. Waar bevindt die spanning zich? Waar komt die spanning vandaan, en hoe uit zich die?

We vroegen de Spacemakers om woorden te geven aan de spanning.

Als je de oplossing al hebt, dan heb je ons niet nodig

- ART PARTNER

Spanning ontstaat vaak doordat organisaties gewend zijn om te denken in uitkomsten en resultaten. Art Partner werkt aan vraagstukken waar deze aanpak niet of onvoldoende werkt. Dat vereist een compleet andere mentaliteit. De moed om met elkaar een onbekend gebied te betreden en dat stap voor stap samen te verkennen, zonder de uitkomst van tevoren te weten. Dat gebrek aan houvast is essentieel in de aanpak van Art Partner en is spannend voor veel organisaties. Maar de ervaring leert dat veel organisaties hier alleen de eerste keer moeite mee hebben.

Ook werkt Art Partner vaak aan vraagstukken die gevoelig liggen, die worden gemedend. Als Art Partner de roze olifant in de kamer benoemt, kan dat tot ongemak leiden en dus ook tot spanning. Maar het is wel noodzakelijk om delicate vraagstukken te benoemen. Dit vormt de eerste stap bij het realiseren van een verandering die tot een oplossing kan leiden. Kunstenaars zijn gewend de spanning te observeren en het ongemak op te zoeken. Door het vraagstuk vanuit de blik en de expertise van kunstenaars te benaderen, ontstaat ruimte waarin iets nieuws kan ontstaan. De roze olifant verdwijnt...

Polariteiten vergroten de ruimte in het midden

- CIRCUS ANDERSOM

Kunst gedijt bij spanning en Circus Andersom omarmt bewust de inherent aanwezige spanningen in de wereld. Ze streven er niet naar deze op te lossen, maar eerder te verkennen en te ervaren. Veel spanningen ontstaan door misvattingen over controle en angst voor het onbekende, vooral in de relatie tussen mens en de Aarde. Circus Andersom pleit voor het omarmen van deze spanningen als essentiële stappen in het doorbreken van grensoverschrijdingen. Ze beschouwen kunst en creativiteit als leidende principes aan de transitietafel waarbij 'niet-maken', tezamen met 'niet-weten' en 'niet-doen', steeds belangrijker zullen worden. Ruimte voor niks, zodat de lagen van opeengestapelde spanningen de gelegenheid krijgen zich te ontwikkelen.

Het draait niet om het vinden van oplossingen, maar om het stellen van betere vragen

- FUTURE OF WORK

Future of Work benadrukt de cruciale rol van kunst bij het blootleggen van spanningen en tegenstrijdigheden in de maatschappij en economie. Ze beschouwt kunst als een krachtig instrument om de complexiteit van economische, technologische en sociale vraagstukken te verkennen. Spanning en conflict zijn inherent aan deze vraagstukken en kunst is bij uitstek een middel om deze spanningen zichtbaar te maken en te benutten.

Door kunst in te zetten als een instrument voor reflectie en provocatie, streeft Future of Work naar het uitdagen van de status quo en het creëren van ruimte voor alternatieve perspectieven en oplossingen. Ze benadrukken dat het omarmen van spanning en het omzetten ervan in creatieve energie essentieel is voor het genereren van vernieuwende inzichten en het bevorderen van positieve verandering in de samenleving.

Bij kunstenaars weet niemand wat ze kunnen verwachten

- IN4ART

In het maken van ruimte voor kunst, ziet In4Art dat er verschillende spanningen kunnen ontstaan in de multidisciplinaire, multiculturele, en multidimensionale teams waarin ze werken. Deze spanningen, die zowel productief als belemmerend kunnen zijn, komen voort uit verschillen in werkethos, waarden, en belangen, met name door de diverse achtergronden van teamleden en hun uiteenlopende perspectieven.

De belangrijkste oorzaak van deze spanningen zijn de onzekerheid van experimentele projecten en de verschillende belangen die een rol spelen. Dit kan tot uiting komen door confrontaties of verminderde participatie. Tussen professionele en persoonlijke emoties zit een dunne lijn, zeker bij kunstenaars, en als die twee niet worden gescheiden werkt dit belemmerend.

De Spacemaker dient als cruciale vertaler tussen verschillende werelden en disciplines en selecteert kunstenaars. Afhankelijk van de ontwikkelingsfase vervult de Spacemaker verschillende rollen: van co-producent, tot coach, tot reviewer en reflector. Doorgaans worden kunstenaars niet automatisch als kennispartners gezien in transitievraagstukken, wat de rol van de Spacemaker benadrukt om kunst juist wel te integreren in het transitie discours.

De economie is gebaat bij een puur positivistische benadering van technologie

- V2_

Om ruimte te maken voor kunst binnen diverse domeinen, ervaart V2_ aanzienlijke spanningen, met name in het erkennen van technologie als potentieel probleem naast louter oplossing. Deze spanning komt voort uit het economische belang dat gediend is bij een puur positieve kijk op technologie, waarbij de economische voordelen en het gemak dat te vermarkten is, de boventoon voeren.

Deze spanning komt tot uiting in de manier waarop het werk van Spacemakers vaak als onzinnig of ongewenst wordt ervaren. Als culturele instelling staat V2_ voor de uitdaging om te balanceren tussen een artistieke missie en zakelijke realiteit, waarbij subsidieafhankelijkheid en partnerschappen soms conflicteren met artistieke integriteit.

Kunst is niet vanzelfsprekend aanwezig aan de 'transitietafel', omdat haar waarde niet primair wordt afgemeten aan financiële opbrengsten of directe oplossingen, maar eerder aan het uitdagen en verrijken van perspectieven. Desondanks beschouwt V2_ hoogwaardige kunst als de sleutel tot een doorbraak, waarbij de artistieke kwaliteit doorslaggevend is in het overstijgen van deze spanningen en het verkrijgen van erkenning van zowel subsidieverstrekkers als partners.

Serendipity speelt een rol bij het omzetten van spanningen in doorbraken

- WAAG

Bij Waag zit de spanning met name tussen 'institutie' en 'autonomie', waarbij protocollen soms de vrijheid van onderzoek, verkenning, verbeelding en experiment belemmeren. De focus ligt niet zozeer op het oplossen van spanningen, maar eerder op het begrijpen van wat gezonde versus ongewenste spanning is en hoe hiermee om te gaan.

De druk om 'innovatieve oplossingen te creëren/impact te genereren' binnen strikte kaders en tijdlijnen, zorgt voor spanning. Spanning komt in alle onderdelen van het werk voor. Een gebrek aan open dialoog en het vermogen om plannen aan te passen, kan zorgen voor belemmeringen. Doorbraken kunnen komen wanneer de spanning wordt onderzocht, of wanneer onverwachte oplossingen worden ontdekt. Kunst is een vanzelfsprekend onderdeel van de transitie, maar het ontbreekt aan formele systemen om dit volledig te erkennen en waarderen (vergelijkbaar met het herkennen van wiskunde in het dagelijks leven).

Navigeren van spanningen in Spacemaking

Spacemakers Zeynep Birsal en Margherita Soldati van Waag, in gesprek met onderzoeker Marga Rotteveel

In dit interview verkennen we de spanningen die inherent zijn aan de rol van een Spacemaker door dieper in te gaan op de praktijk van Spacemaker Waag.

Waag Futurelab speelt een cruciale rol in het bevorderen van onderzoek, ontwerp en ontwikkeling van een duurzame en rechtvaardige samenleving. Binnen een interdisciplinair team, bestaande uit ontwerpers, kunstenaars en wetenschappers, past Waag publieke onderzoeksmethoden toe op het kruispunt van technologie en samenleving. Haar missie is zoveel mogelijk mensen in staat te stellen mee te ontwerpen aan een open, eerlijke en inclusieve toekomst.

Op het moment van het interview werkt Zeynep ruim een jaar bij Waag als concept- en projectontwikkelaar. In deze rol ontwikkelt zij projectconcepten, smeedt creatieve samenwerkingsverbanden en regelt financiering. Haar projecten omvatten veelal het opzetten van kunstenaarsresidenties in domeinen buiten de kunst zelf.

In dit proces worden kunstenaars en artistiek onderzoek actiever betrokken bij technologie, ontwerp, productie en beleidsvorming. Zeynep neemt niet

alleen de verantwoordelijkheid voor het ontwerp van deze programma's op zich, maar begeleidt ook de deelnemers. Ze fungeert regelmatig als brug tussen alle partijen, waarbij ze de kloof overbrugt tussen kunst en industrie, technologie, engineering en wetenschap.

Margherita werkt sinds januari 2020 bij Waag als conceptontwikkelaar en ontwerper. Hoewel ze betrokken is bij diverse projecten, vervult ze voornamelijk de rol van kunstmentor in Europese projecten. Ze werkt nauw samen met kunstenaars die samenwerken met andere partners, waaronder technologieaanbieders en verschillende kleine en middelgrote ondernemingen. Margherita begeleidt kunstenaars en biedt ondersteuning aan de artistieke kant van hun projecten. Ze ziet zichzelf ook als vertaler tussen de verschillende belanghebbenden in het project, waarbij ze navigeert door de terminologie en het jargon die door de verschillende partijen worden gebruikt. Naast haar werk bij Waag is ze kunstenaar.

Margherita had een dubbele rol in het gesprek, zowel als Spacemaker als de kunstenaar achter 'Evolving Sensitivities', een kunstwerk dat een centrale rol innam in dit interview.

Afbeelding 1, 2 en 3: Foto's van het interview met Zeynep Birsal en Margherita Soldati, 27 november 2023. Op tafel staat het kunstwerk 'Evolving Sensitivities'. Foto credits: Marga Rotteveel.

Evolving Sensitivities: spanningen en transformaties

Marga: "Ik kijk ernaar uit jullie perspectieven, inzichten en ervaringen te horen met betrekking tot de spanningen die zich voordoen in jullie Spacemakers praktijk. Dit gesprek zal worden geleid aan de hand van een kunstwerk dat door jou, Margherita, is gemaakt en dat voor ons op tafel staat. We hebben gezamenlijk besloten dit werk in ons gesprek te betrekken omdat het kunstwerk zelf het thema van spanningen verkent en zo actief bijdraagt aan de discussie, en wellicht nieuwe perspectieven biedt door de kracht van de verbeelding te stimuleren. We hopen hiermee een dieper begrip van ons onderwerp te verkrijgen. Margherita, zou je kunnen beginnen met het bespreken van de thematiek

van jouw kunstwerk en de verbindingen die het heeft met de spanningen die jullie tegenkomen in jullie Spacemakers praktijk?"

Margherita: "Toen ik 14 was, kreeg ik de diagnose dat ik allergisch was voor alle groenten en fruit, zowel rauw als gekookt. De standaardtests dekten alleen rauwe en gekookte varianten, en bloedonderzoeken behandelden er ook maar een paar. Opvallend genoeg waren de resultaten die tijdens mijn diagnose in Italië werden gepresenteerd identiek aan die van tien jaar geleden, toen ik in Nederland werd getest. Allergieonderzoek, vooral in unieke gevallen zoals het mijne, is schaars en laat veel vragen onbeantwoord. Dit bracht me tot twee kernvragen: wat veroorzaakt deze allergieën en waarom hebben we überhaupt allergieën? Deze vragen vormden de basis van mijn artistieke onderzoek, waarbij ik biotechnologische

experimenten op mezelf uitvoerde. Ik stelde mijn huid bloot aan een verscheidenheid aan bewerkte voedingsmiddelen, niet alleen rauwe of gekookte items, maar ook verschillende fermentatie- en inmaakmethoden die chemische transformaties in het voedsel mogelijk maken. Na herhaalde experimenten ontdekte ik dat gefermenteerd voedsel de meest positieve resultaten opleverde en geen allergische reacties bij mij veroorzaakte. Deze ontdekking leidde tot de creatie van 'Digestors', twee glazen maagvaten die specifiek zijn ontworpen om gefermenteerd voedsel te herbergen. Mijn onderzoek heeft ertoe geleid dat ik vertrouwd op kookmethoden die het voedsel vooraf verteren en afbreken, waarbij het verteringsproces letterlijk buiten mijn lichaam wordt geplaatst. De essentie van dit werk draait om het bevragen van de aard van diagnoses en het gebruik van een artistieke praktijk

om kritiek te uiten op de manier waarop diagnoses worden vastgesteld. Het daagt een systeem uit dat verbonden is met verzekeringspolissen en specifieke protocollen, die vaak voorbijgaan aan individuele behoeften. Hier komt de vrijheid van het kunstenaarschap naar voren, waardoor ik flexibel kan omgaan met rigide werkprotocollen. Ik heb elementen samengebracht uit diverse vakgebieden, waar professionals zeer gespecialiseerd zijn. Maar het valt op dat toegankelijkheid of integratie met andere gespecialiseerde kennis vaak tekortschiet. Dit creëert voor mij inherente spanning. De weg vooruit is het verbinden van deze domeinen en het delen van hun respectieve kennis."

Marga: "Jouw kunstwerk 'Evolving Sensitivities' fungeert als een metafoor voor de spanningen die jullie in ervaren als Spacemakers. Kunnen jullie

specifieke voorbeelden kunnen geven uit jullie Spacemakers praktijk die deze metafoor illustreren?"

Margherita: "In de context van mijn kunstwerk ervaar ik een gezonde spanning in mijn rol als Spacemaker bij Waag. We streven naar een veilige omgeving waar diverse professionals samenkomen en vertrouwen en samenwerking worden bevorderd zonder bestaande rigide protocollen. Waag fungeert als een constructieve spanning, als een laboratorium waar interdisciplinaire samenwerking cruciaal is. Visionaire biologen en scheikundigen delen dezelfde ruimte, streven naar vergelijkbare doelen, maar hebben verschillende achtergronden. In mijn rol als Spacemaker is er spanning in onze samenwerking, maar het is constructief. Het draait om het faciliteren van ontmoetingen voor diverse individuen, of het nu kunstenaars of

doctoraatsstudenten zijn, die het lab gebruiken en toegang hebben tot kennis die elders niet direct beschikbaar is vanwege gespecialiseerde protocollen. Hier hebben we de mogelijkheid deze protocollen te bevragen en te doorbreken.”

Zeynep: “Het koesteren van gezonde spanning houdt in dat we niet alleen fysieke, maar ook intellectuele ruimte creëren door zeer gespecialiseerde experts uit te nodigen om vraagstukken aan te pakken. Margherita, die haar eigen lichaam blootstelt om het te begrijpen, daagt de wetenschappelijke benadering van allergieën en maagonderzoek uit. De creatieve samenwerkingen tussen kunstenaars, ingenieurs en soms wetenschappers brengen een spanning met zich mee die op het randje van ongezond zweeft. Als feiten en zorgen negatief botsen, kan het problematisch worden. Als ze echter positief botsen met de intentie om diagnostiek en besluitvorming in het diagnostisch proces te verbeteren, wordt het constructief. Wij neigen in dergelijke situaties meer naar de kunstenaars, waarbij de nadruk ligt op zorg voor artistieke creatie boven technologie.

En over het bespreken van spanningen in onze Spacemakers praktijk met gebruikmaking van Margherita's kunstwerk als metafoor, heb ik nog een voorbeeld. In een gesprek met een arts over zeldzame ziekten en de onopgeloste aard van sommige bedreigende gezondheidskwesaties, vond ik het lastig om de complexiteit te begrijpen die oplossingen voor problemen zoals kanker bemoeilijkt. Hoewel er inderdaad oplossingen bestaan, gaan ze vaak hand in hand met de problemen die ze proberen op te lossen. Onze uitdaging om systematisch te denken, belemmert ons vermogen om de problemen terug te brengen naar hun diepere oorzaken. Het is van

essentieel belang om het diepgaande belang te erkennen van het besef dat de 'oorzaak de oplossing is'. Een voorbeeld uit het boek van William MacAskill, 'Doing Good Better: Effective Altruism and How You Can Make a Difference,' illustreert de noodzaak om blinde vlekken te onderzoeken. Een onderwijsprogramma dat tot doel had het schoolbezoek van kinderen te verhogen en analfabetisme te bestrijden, ondervond problemen in de opkomst van de leerlingen, totdat een lokaal inzicht het belang van ontworming benadrukte. Ontworming bleek een cruciale factor te zijn bij het verbeteren van de gezondheid en het welzijn van de kinderen, wat positief bijdroeg aan hun opkomst. Deze ontdekking bleek de sleuteloplossing te zijn, waarbij het belang van het verkennen van blinde vlekken werd benadrukt.”

Marga: “Uit de voorbeelden die je geeft, lijkt het erop dat we praten over onze onbekwaamheid om op een holistische manier te denken en te handelen. Hoe draag je als Spacemaker actief bij aan die andere manier van denken, en wat doe je om dat systeem van lineair denken en handelen te doorbreken?”

Zeynep: “We veroorzaken verstoringen, positieve ontwrichtingen, en vestigen vaak de aandacht op het feit dat iets niet werkt zoals bedoeld. Diagnostiek, bijvoorbeeld, functioneert niet zoals het zou moeten. Als dat wel het geval was, zou Margherita vandaag niet met dit probleem te maken hebben, en velen met haar ook niet. Deze benadering verstoort de manier waarop standaardprotocollen worden uitgevoerd. Er zijn slechts enkele mensen, misschien zelfs één immunoloog, nodig om te zeggen: 'Laten we jouw zaak vanuit een ander perspectief bekijken.' Met wie woonde je samen? Waar woonde je en wie waren

je vrienden? Dergelijke vragen gaan mogelijk verder dan het bereik van hedendaagse diagnostiek en tonen een veel meer holistische benadering.”

Marga: “Wat gebeurt er in een gezonde spanning, evenals in een ongezonde spanning, wanneer je kunstwerken introduceert in een volledig andere sfeer buiten de kunstwereld?”

Zeynep: “De meest ongezonde spanning ontstaat wanneer externe partijen, die geen deel uitmaken van het artistieke of collaboratieve proces, zich afvragen of dit wel als kunst te kwalificeren is. Het is natuurlijk prima om deze vraag te stellen, maar het wordt problematisch als het onderzoek oppervlakkig blijft en verankerd is in een beperkt begrip van esthetiek, artistieke bedoeling en onderzoek. Naar mijn mening is het ook contraproductief om het gesprek te sturen naar een extreem geïnstrumenteerde kijk op kunst en het te onderzoeken op basis van de vraag of het een wetenschappelijke perceptie weerspiegelt. Voor het werk van Margherita zijn vragen als 'Is dit anatomisch correct? Is het feitelijk?' heel beperkend.”

Marga: “Wat doet een Spacemaker precies om evenwicht te vinden tussen gezonde en ongezonde spanning bij het werken met kunstenaars?”

Zeynep: “Als Spacemakers nemen we een kritische houding aan. We zorgen ervoor dat de initiële vraag diepgang heeft en moedigen kunstenaars aan om verder te graven, hen voorbij hun eerste gedachten te brengen. Soms kunnen hun antwoorden wankelen wanneer we extra vragen stellen. In dergelijke gevallen richten we ons op kritisch en creatief meedenken om ervoor te zorgen dat de diepte van de vraag behouden blijft. Het

*We veroorzaken verstoringen,
positieve ontwrichtingen, en
vestigen vaak de aandacht
op het feit dat iets niet werkt
zoals bedoeld*

Afbeelding 5 en 6: 'Evolving Sensitivities', foto Anne Lakeman

draait allemaal om het waarborgen van een grondige verkenning van de onderliggende thema's en concepten. Ons doel is om de creatie van hoogwaardige, intrigerende kunstwerken te ondersteunen die het potentieel hebben om wetenschap, technologie en publieke perceptie te verstoren. We dagen kunstenaars en samenwerkingspartners voortdurend uit om hierin voorop te blijven lopen. Om dit te bereiken, besteden we tijd aan het verkennen van het werk van de kunstenaar, duiken we in wetenschappelijke artikelen en vergaren we kennis over diverse processen. Op deze manier worden we effectieve gesprekspartners voor onze kunstenaars in samenwerkingsprojecten. Sommige kunstenaars komen misschien binnen met een sterke artistieke achtergrond en de intentie om een fantastisch tentoonstellingswerk als eindresultaat te creëren. Dit vinden we acceptabel, zolang het diepgaande discussies opwekt en andere domeinen bereikt. Onze rol omvat uitgebreide voorbereiding zodat we deze processen kunnen faciliteren voor onze kunstenaars."

Margherita: "Werken bij Waag voelt voor mij als het behalen van twee of drie masterdiploma's per jaar. Het houdt constant lezen en studeren in."

Marga: "Maar ik kan me ook voorstellen dat als ik probeer in de schoenen van de kunstenaar te stappen, ik ook spanning in het gesprek kan brengen door te beweren: 'Ongeacht wat je erover zegt of wat je ervan denkt, dit is mijn autonome kunstwerk!'"

Zeynep: "Dat gebeurt zeker, en het is vooral delicaat als je met gevestigde kunstenaars werkt, omdat zij al jaren doen wat ze doen. Het gebeurt dat ze weerstand bieden, maar als ik het gevoel

heb dat ze tegelijkertijd geïntrigeerd zijn, stel ik de vraag anders en probeer daarmee op een andere manier bij ze binnen te komen. Maar alleen als ik het gevoel heb dat ik een positieve bijdrage lever, anders trek ik me terug. Het doel is niet om te interfereren met wat de kunstenaar doet; het is slechts om ervoor te zorgen dat, vooral in het soort projecten waaraan we werken, ze niet worden overrompeld door onverwachte reacties zoals zeer felle kritiek. Dus het is eigenlijk een vorm van bescherming."

Margherita: "De manier waarop we met kunstenaars werken, vereist veel zorg en empathie."

Marga: "Hoe manifesteert deze ongezone spanning zich? In een eerder interview met mij voor dit SUSTAIN-project op 8 november 2023, zeiden jullie: 'Het manifesteert zich in relaties en belemmert de dialoog. En dat is waar het problemen veroorzaakt en machtsongelijkheden activeert.'"

Zeynep: "Ik wil niet generaliseren, maar de meeste kunstenaars zijn erg gewend om alleen te werken. En ik bedoel niet dat ze niet samenwerken, maar samenwerking is een ander concept in hun wereld. De samenwerking is veelal zeer tijdelijk en vluchtig. Doorlopende samenwerking, ontworpen om van ideevorming, naar problematisering tot productie te komen, is zeer zeldzaam. Dat proberen we wel te creëren, maar is soms heel moeilijk. Ook omdat sommige projecten heel afgebakend zijn; ze zijn ontworpen om iets heel specifiek te doen, dus samenwerking voor een kunstenaar is meestal geen lineair, naadloos proces van begin tot eind. Soms ontstaan asymmetrieën wanneer de kunstenaar een speculatief idee

Ons doel is om de creatie van hoogwaardige, intrigerende kunstwerken te ondersteunen die het potentieel hebben om wetenschap, technologie en publieke perceptie te verstoren

introduceert dat niet volledig wordt begrepen. Het wordt dan duidelijk dat er een kloof is tussen de visie van de kunstenaar en het begripsvermogen van partners.

Dan moeten kunstenaars hun idee verduidelijken, zonder hun passie en energie te verliezen en dat is waar wij hen als Spacemakers bij helpen. We adviseren ook: verdeel het proces zo, dat je aan dit specifieke onderdeel werkt, terwijl wij ondersteunen bij andere aspecten van het proces en werk. Het kan een beetje aanvoelen als het zijn van een schoolmeester, maar het is noodzakelijk in onze rol om de zaken op koers te houden."

Marga: "In dit SUSTAIN-project geeft een andere Spacemaker aan dat het werk dat ze doen behoorlijk onzichtbaar is. Vanwege de ongeziene aard van hun bijdrage is er een gebrek aan erkenning, en dat zorgt voor spanning. Herkennen jullie dat?"

Margherita: "Ik denk dat het echt afhangt aan wie je het vraagt. Af en toe hoor ik mensen in Amsterdam zich afvragen wat er allemaal gebeurt binnen het Waag-gebouw. Het hangt echt af van wie je doelgroep is. Onze organisatie heeft zoveel projecten lopen, en elk daarvan heeft een ander publiek."

Zeynep: "Wat wij hier doen, wordt soms door ons Spacemaking genoemd, terwijl anderen het misschien onderzoek of laboratoria zouden noemen. Dit stoort me niet en ervaar ik ook niet als spanning. Want Spacemaking creëert waarden voor degenen die door de samenwerking navigeren. En vaak horen we dingen als 'dit had ik niet kunnen doen zonder jullie tussenkomst.' Of ze komen bij ons terug en brengen nieuwe projecten mee. Dat zijn voor mij

persoonlijk de waarde-indicatoren die ertoe doen. Ik denk dat het communiceren van de onderzoeksresultaten van dit SUSTAIN-project essentieel is om te laten zien wat Spacemaking is, wat het kan faciliteren en hoe het waarde kan creëren."

Margherita: "Het is ook afhankelijk van wie je publiek is en welke taal je gebruikt wanneer je met hen communiceert, want we hebben natuurlijk ook onze eigen vaktaal. Sommigen zeggen, 'Margherita, stop met het praten van Waag-taal'. Dat is bijvoorbeeld een zin als 'citizen concern-driven project'. Maar elke omgeving heeft zijn eigen taal. Ik herinner me dat ik een tentoonstelling cureerde, en in de hoofdttekst stond 'de kunstpraktijk van Anna...'. Toen vroeg een vriend, 'Wat betekent eigenlijk kunstpraktijk?' Het is voor ons vanzelfsprekend, maar als je niet in de kunstwereld zit en 'kunstpraktijk' leest, zou je misschien aan een tandarts- of advocatenpraktijk denken, toch? Als kunstmentor hier bij Waag moet ik elke keer een nieuwe taal leren als ik met een nieuwe partner werk, want zij brengen nieuwe taal en nieuwe terminologieën."

Herdefiniëren van waarde en eigendom in samenwerkingsprojecten tussen kunst en andere domeinen

Marga: "In ons vorige gesprek hebben jullie ook gezegd dat het claimen van eigendom, een open dialoog verhindert. Waar zit hier de spanning?"

Margherita: "De manier waarop we binnen Waag werken is open, transparant en inclusief en dat betekent dat alles wat we produceren of maken, altijd open

source is. We richten ons vaak op projecten die gericht zijn op een gezamenlijke inspanning. Het moment waarop je vaak problemen begint te krijgen, is wanneer het concept van eigendom binnenkomt. Samenwerkingspartners streven dan naar de rechten op intellectueel eigendom, willen de oplossing bezitten, het commercialiseren en de exclusieve eigenaren van het kunstproject zijn. Vaak moeten we omgaan met dit gevestigde bedrijfsmodel dat al lange tijd in onze huidige economie wordt gebruikt; dat kunnen we niet zomaar opzijzetten. We proberen voorstellen te doen voor nieuwe systemen die breken met het concept van eigendom en de standaard manier van zakendoen. Het hele idee van eigendom vormt zeker een uitdaging en bron van spanning in ons werk."

Zeynep: "Het is een serieuze spanning, omdat ons gehele economische waardenstelsel uiteindelijk gebaseerd is op wie wat bezit. Vaak moeten kunstenaars hun eigen gereedschappen maken, en ze beschermen die gereedschappen niet omdat ze daar geen belang bij hebben. Maar als een samenwerkingspartner op dat gereedschap stuit en ontdekt dat het waarde heeft, willen ze het beschermen. Terwijl kunstenaars zeggen: 'Nee, je kunt dat niet beschermen. Ten eerste heb ik het gemaakt, het maakt deel uit van mijn kunstwerk, en ten tweede moet ik ermee kunnen werken, het ontwikkelen en het kunnen delen met anderen'. Dit zijn serieuze spanningen en niet altijd even productief. Zodra je het kunstdomein verlaat en naar iets functioneler overstapt, of zelfs als een deel van je kunst daarin is ingebed, is die spanning sterk aanwezig."

Margherita: "Het is een ander waardeconcept, en in dergelijke samenwerkingen komt dit altijd naar voren. Daarom is het

*Spanningen worden omgezet
in katalysatoren voor creatieve
en inclusieve interdisciplinaire
samenwerkingen*

voor ons interessant om verschillende waardemodellen te onderzoeken.”

Zeynep: “Want die bestaan nu niet. Wat hier het struikelblok is, zijn de bestaande juridische kaders achter die waarden om echt radicale modellen te verkennen. Je zou dan het intellectuele eigendomsrecht moeten afschaffen en het concept van patenten volledig moeten verwijderen. We brengen kunstenaars en hun samenwerkingspartners in ongebruikelijke gesprekken omdat de meeste niet goed bekend zijn met intellectueel eigendomsrecht, patenten en auteursrecht, en ze mengen deze aspecten vaak door elkaar. Vaak is men niet bekend met de specifieke rechten en verantwoordelijkheden van auteursrecht in vergelijking met een octrooi. Dus, wat betekent het om een octrooi te hebben? Mensen realiseren zich vaak niet welke kosten verbonden zijn aan het hebben van een octrooi. Als je het octrooi niet kunt handhaven, wordt het een obstakel. Dit is niet alleen nadelig voor jou, maar ook voor anderen. Daarom kost het soms veel energie en tijd om te discussiëren over eigendom waarvoor het niet eens zinvol is om voor te vechten.”

Margherita: “Vaak komen we situaties tegen waarin bedrijven en kunstenaars met organische materialen werken. Dit benadrukt de absurditeit van een systeem dat uitgebreide octrooien, contracten en discussies over intellectueel eigendom benadrukt voor iets wat inherent door de natuur wordt geleverd.”

Marga: “Nu we uitgebreid hebben gesproken over gezonde en ongezonde spanningen in jullie Spacemakers praktijk, en je kijkt nogmaals naar het kunstwerk op tafel, is er iets wat je zou willen toevoegen ter afsluiting?”

Margherita: “Ons gesprek heeft licht geworpen op de subtiele balans die nodig is om ruimte te maken voor kunst in domeinen buiten de kunst, waarbij spanningen worden omgezet in katalysatoren voor creatieve en inclusieve interdisciplinaire samenwerkingen. Ik ben blij te zien dat mijn werk een rol heeft gespeeld bij het aanwakkeren en versterken van de dialoog. Dat is een prachtig besef: mijn kunstwerk, zowel letterlijk als figuurlijk, schept ruimte voor deze discussies.”

Zeynep: “Margherita’s kunstwerk zie ik als een waardevolle, metaforische verkenning van spanningen in onze praktijk, waar zowel persoonlijke als systemische dimensies werden aangekaart. Het weerspiegelt de inherente uitdagingen in onze rol als Spacemakers, maar benadrukt ook de kracht van kunst om dergelijke dialogen te faciliteren.”

Spacemakers: gold diggers of gouddelvers?

SANDRA BOER EN JETSKA FREEVE,
ART PARTNER

De relatie tussen geld en kunst blijft een boeiend en vaak ongemakkelijk terrein waarin veel hardnekkige vooroordelen leven. Sinds de dagen van Vincent van Gogh is het beeld van de kunstenaar een geniale, straatarme ziel die zijn passie volgt. Kunstenaars zouden keuzes maken gebaseerd op inspiratie, niet op financiële overwegingen. Toch is voldoening niet genoeg om de rekeningen te betalen en met inspiratie krijg je nog steeds geen hypotheek. Het debat tussen betekenisvol werk en financiële beloning blijft spanning oproepen. Een kunstenaar merkte ooit op: "Bankiers praten tijdens een etentje over kunst, kunstenaars praten over geld."

Als Spacemakers vormen wij een brug tussen kunstenaars/creativiteit en de buitenwereld,

organisaties en maatschappelijke uitdagingen. Betaling voor arbeid is gebruikelijk in alle sectoren behalve in de kunsten, zo lijkt het. Wij verdedigen en vertegenwoordigen de waarde van kunstenaars en zijn ervan overtuigd dat faire betaling de norm moet zijn.

Maar wij zelf dan? Wat is de waarde van de Spacemakers? Wat mogen wij eraan verdienen? Wetende dat de relatie kunst en geld een historisch ongemakkelijke relatie is, is deze column een oefening in het opzoeken van het ongemak in onszelf.

Welke spanningen op het gebied van geld komen wij tegen? In onze relatie met opdrachtgevers, kunstenaars, het vakgebied dat we helpen ontwikkelen en onszelf?

Met opdrachtgevers werken wij vaak aan thema's en vraagstukken die in zichzelf al spannend zijn. Vraagstukken die gaan over inclusie, gelijke kansen, discriminatie, racisme, (seksueel) grensoverschrijdend gedrag, over het menselijker maken van organisaties, over het horen van ongehoorde stemmen. Het aangaan van dit soort thema's met kunstenaars is voor opdrachtgevers vaak extra nieuw en spannend. En er moet geld voor worden vrijgemaakt, wat het nog spannender maakt. Want in een organisatie is het gangbaar om vooraf te weten hoe je de investering kunt terugverdienen. Daarvoor moet je dus al weten wat het resultaat zal zijn.

Als Spacemakers helpen wij opdrachtgevers om het ongemak van het niet-weten te verduren en bieden ondersteuning bij het parkeren van deze investeringsafwegingen. Wij maken ze bewust van de controlemechanismen waaraan ze gewend zijn en bieden een veilige ruimte voor creativiteit. Hierin helpt vaak de vergelijking met Research & Development. Het is volkomen gangbaar om binnen bedrijven te investeren in innovatie op het gebied van producten of diensten. Terwijl, ook daar weet je niet wat de opbrengsten zullen zijn. Het is algemeen aanvaard dat dit risico een waardevol risico is, omdat vernieuwing vooruitgang betekent. Dit geldt ook, zo stellen wij, voor het aangaan van een vraagstuk met kunstenaars.

Een groter gevoel van ongemak ligt gek genoeg in onze relatie met de kunstenaars. Zijn we golddiggers als we verdienen aan kunstenaars? Liever zien we onszelf als gouddelvers, samen op zoek naar de enorme waarde die veel kunstenaars kunnen toevoegen. Om dat goud te delven, is er veel werk 'achter de schermen' nodig. Dat gaat juist niet alleen om het werk dat we doen met organisaties, maar ook om het werk dat we doen om het goud zichtbaar

te maken. Als Spacemakers streven we er dan ook naar ons vakgebied te vergroten. We participeren in onderzoek, voeren open gesprekken binnen organisaties, zijn actief in verschillende netwerken, geven lezingen, zijn gastdocenten, schrijven columns en werken mee aan publicaties. Onze toewijding aan het vak draagt bij aan een bredere erkenning van de waarde van kunstenaars én van de rol van Spacemakers. Het maakt de goudmijn voor iedereen toegankelijk.

We zijn ons wel bewust van de waarde die wij toevoegen, maar daar hebben we het nauwelijks over met kunstenaars. Het schrijven van deze column en het deelnemen aan het SUSTAIN onderzoek doet ons beseffen dat wij als Spacemakers meer inzicht moeten geven in het werk dat achter de schermen door ons wordt verricht. Het is tijd om de spanning tussen kunst en geld te erkennen en onze rol als Spacemakers volledig in het licht te brengen. Zoals Andy Warhol het treffend zei: "Geld verdienen is kunst en werken is kunst en een goedlopende zaak is de beste kunst."

Sandra Boer (1972) en Jetske Freeve (1978), beide partner van Art Partner, zijn Spacemakers. Zij creëren ruimte voor zowel de opdrachtgevers als de kunstenaars zodat beide kunnen doen waar zij goed in zijn om een verandering in gang te zetten.

Balanceren tussen Spacemaker- en kunstenaarschap: Circus Andersom

MARGA ROTTEVEEL

Circus Andersom, het makerscollectief van om- en dwarsdenkers, staat bekend om haar vermogen om nieuwe inzichten te brengen op maatschappelijke vraagstukken die in onze samenleving vaak als vanzelfsprekend worden beschouwd. Het collectief, bestaande uit vier vaste kunstenaars, draagt met haar projecten bij aan alternatieve perspectieven voor mensen, plekken en organisaties. De makers van Circus Andersom streven ernaar om met hun projecten ruimte te creëren voor dialoog. Hierbij schuwen zij niet om te confronteren en te prikkelen, met als doel duurzame verandering teweeg te brengen. Dit doen ze op een 'ontregelende verbindende wijze', door bewust verschillende dynamieken op te zoeken in de dagelijkse uitdagingen van onze maatschappij.

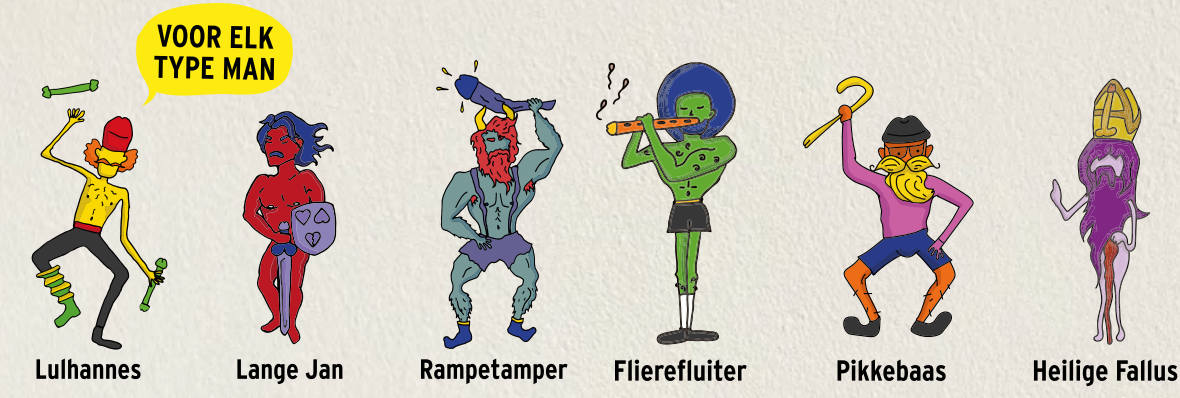
De projecten die zij aanpakken bevatten inherent spanning: van het verkennen van gevoelens van angst of het aanmoedigen van diepgaande gesprekken over seksualiteit onder mannen. Wat dat laatste betreft: in onze samenleving is er weinig ruimte voor openhartige gesprekken over intimiteit, vooral onder mannen. Zo bedachten zij het kunstproject 'Sexpack - Leuterbier' in samenwerking met bierbrouwer Oersoep in Nijmegen. In dit project betrokken ze uiteenlopende partijen als Rutgers, Emancipator, externe kunstenaars als Nikki Loef en Linda Huijbers, en het Openbaar Ministerie. Een van de uitkomsten van het project "Penis Dialogen" omvat zes speciaal gebrouwen blonde biertjes die als gespreksstarter dienen, samen met een speciaal ontworpen 'Leuterspel' om openhartige gesprekken over seksualiteit te faciliteren.

Op deze manier hopen zij bij te dragen aan een wereld die seksueel veiliger en gezonder is. In het onderzoek naar de Spacemakingspraktijk van Circus Andersom stond dit kunstproject centraal. Onderzoek naar dit project heeft een goed beeld gegeven over de werkwijze van Circus Andersom waarin zij als makers vaak tegelijkertijd de rol van kunstenaar en Spacemaker op zich nemen. Het laat zien dat het balanceren tussen beide rollen een uitdaging is, navigeren tussen twee verschillende identiteiten, waarbij de druk om beide petten met succes te dragen niet altijd makkelijk is. Het vergt een subtiele balans tussen artistieke vrijheid en praktische verantwoordelijkheden, tussen creatieve expressie en strategische planning, en tussen het streven naar gewenst artistiek en maatschappelijk resultaat en het beheersen van de kosten. Sexpack - Leuterbier is niet alleen een spannend 'product', ook als project heeft het de spanning opgezocht. Juist in het afwisselen van de petten heeft Circus Andersom een scherp beeld ontwikkeld over wat het betekent en vergt om ruimte te maken voor de kunst.

Voor meer info over dit project, zie <http://penisdialogen.nl>

Afbeeldingen: Penis Dialogen als proces; foto's Circus Andersom

Afbeeldingen: Sexpack Leuterbier; foto's Circus Andersom

EEN ASSOCIATIEVE VERGELIJKING

Riet als Spacemaker / Spacemaker als riet

Onderzoeker Marga Rotteveel heeft een visueel overzicht samengesteld met gegevens uit interviews, eigenschappen van de rietplant, quotes, visuele bijdragen van haarzelf en collega-onderzoekers en consortiumpartners. Ze legt op eigen beeldende wijze verbindingen tussen alle elementen. De volgende pagina's bevatten uitsnedes uit het grote visuele overzicht, opgedeeld per thema van het cahier. [Klik hier](#) om het volledige visuele overzicht te zien.

Uitspraken / quotes van de Spacemakers uit het SUSTAIN onderzoek

Vragen / opmerkingen / gedachten van spoken word artist Ine MoIs

Bron: Nederlandse Oecologische Flora deel 1-3, E.J. Weeda, R. Westra, Ch. Westra, T. Westra

Beeldende en tekstuele bijdrage Spacemakers en consortium partners van het onderzoek

Quotes uit de media

Persoonlijke reflecties onderzoeker Marga Rotteveel

Uitsneden van papierenrollen. Beschreven door Spacemaker, kunstenaars en organisaties tijdens de afgenomen interviews

verbanden vanuit rietplant

verbanden vanuit cahier thematiek

verbinding voor doorlopende tekst

Bruggen-connectie-verbindingmakers. Foto's: Marga Rotteveel

Circus Andersom / Martijn Engelbregt

Circus Andersom / Martijn Engelbregt tijdens interview op 10/11/23

Hanneke Propetius

I don't think we are using art for change. Art is the change

Spacemakerschap stimuleert samenwerkingsverbanden met een sterke nadruk op co-creatie

Creativiteit biedt een continue handreiking om te ontspannen in niet-weten

Voor ons is de kunst het dichten wat ons dingen gezamen kunnen worden die in de tussen andere gemeen moeilijk of niet kunnen

Kunst heeft een unieke positieve voorname, ze ons de ruimte biedt om gemakkelijke en ingewikkelde vragen te stellen

systemische verandering bevorderen

Kunst is niet de kers op de taart; kunst is de bodem.

Dirk De Wachter, psycholoog

Mitchell Droog, onderzoeker Economy in Common, BWNO, Avans Hogeschool

In zijn vierde jaar kan uit één vrucht gekiemd vrijstaand Rietveld al een middenlijn van tien meter hoog of meer bereiken en honderden halmen voortbrengen, die onder gunstige omstandigheden drie meter hoog worden en bijna een centimeter dik zijn. Hoe verder het geheel in hoogte en breedte uitdijt des te meer ook ontwikkelt het stelsel van wortelstokken in de diepte.

Voedselrijkdom wordt op prijs gesteld en uitgesproken voedselarme milieus gemeden, maar riet kan ver in matig voedselarme omgeving doordringen

Kunst legt bloot wat systemen en processen verbergen

Waarom moet ruimte kunst wemaken?

Wat is het belang van kunst voor je roeping?

Wat is de essentie van de kunst waar jij ruimte voor maakt?

De Bel Geve roeping, v juist ru maken kunst

Een rietstengel is te beschouwen als een holle cilinder, bij uitstek een sterke constructie die goed tegen externe krachten kan

Riet is een inheemse plant. Dat betekent dat het een wilde plant is en een soort die zonder menselijk ingrijpen al eeuwenlang in Nederland groeit.

RIET ALS SPACEMAKER / SPACEMAKER ALS RIET

Welk verschil wil je maken?

In welke sector(en) of domein(en) doe je dat?

Aan welke transitie wil je als spacemaker bijdragen?

Vanuit welk idee, waarde of overtuiging doe je dat?

Waar in het systeem wil je interveniëren?

Wat staat er op het spel?

Verbeeldingskracht is belangrijker dan kennis

Einstein

Slimme technologische innovaties alleen, gaan de uitdagingen waar we voor staan niet oplossen

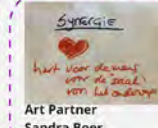
I have profoundly faith in the dialogue between art and science. If it didn't matter to me, I wouldn't have gone through this, excruciating pain sometimes to make it happen

Saren Kierkegaard, filosoof (1813-1855)

Durven is even je evenwicht verliezen, niet durven is jezelf verliezen

Circus Andersom / Martijn Engelbregt

Art Partner Sandra Boer

Art Partner / Sandra Boer over haar rol als Spacemaker langs de metafoer van Riet

Art Partner / Jetske Freeve over haar rol als Spacemaker langs de metafoer van Riet

Het repertoire van creatieve professionals heeft een enorm potentieel. Een potentieel dat we veel meer zouden kunnen benutten om de wereld op te bouwen

verwijzen in te zetten bij de aanpak van grote maatschappelijke opgaven. Dat wordt niet alleen binnen, maar ook buiten de kunst- en cultuursector gevoeld

Er is nood aan verbeeldingskracht voor de hoogtechnologische samenleving waarin we leven

transitie over veranderen

ecosysteem veranderd niet snel, veranderd langzaam naar stabiele situatie

(Phragmites) gemeen Australis

Kunst biedt hoop en hoop is een aansporing

Jero Stapel in NRC 11 november 2022

Maar waar hij wel in gelooft is het vermogen van de kunst, het vermogen van beelden en verhalen, de menselijke verbeeldingskracht, om de dik anders de rieten, anders met de natuurlijke wereld om te gaan.

hoe tijdelijk of utopisch ook. Sterker nog, daarin schuilt onze enige hoop

Natuurlijk moeten wij ons laten aan de belofte van verheffing en verlossing die kunst biedt

Jero Stapel in NRC 11 november 2022

Wilt u nogmaals innovatieve oplossingen vinden voor hun problemen, dan is het eerste van belang dat ze leren omgaan met onzekerheden, openheid en onvoorspelbaarheid

Daarbij krijgen ook de tot dan toe ongehoorde stemmen e podium

Vanessa Buisson in NRC 11 november 2022

Bij sommige universiteiten worden studenten gerekruteerd via kunst, gefortu dat er meerdere perspectieven op hetzelfde beeld mogelijk zijn en dat er niet een 'verkeerd' beeld bestaat

Gelukkig is er de laatste tijd weer veel meer aandacht voor de waarde van kunst, los van de economische waarde.

Dat komt misschien door Corona, en door ontwikkelingen in de samenleving; er zijn zoveel transitie gaande. Het geloof in de markt is aan het kantelen

Martine Verbeegh, voormalig directeur marketing bij Corona. In 2020 kwam zij in de wereld met 'The Art of the Market' (NRC 21 maart 2022)

Wat dit betreft mogen kunstenaars zich niet dwars tegen oprichten, vindt ik. Wij moeten ons niet de wereld bemoeien. Dat geldt trouwens voor de hele creatieve sector, voor alle vindingmakers. We kunnen ons zelf niet permitteren een passieve rol aan te nemen

Onze creativiteit, onze andere manieren van kijken en denken zijn kwadrant nodig, om problemen vanuit verschillende perspectieven te bekijken, met al hun ingewikkelde gevolgen

Elke kunstenaar is een wereld in zichzelf. Het is niet de kunstenaar die de wereld verandert, maar de wereld die de kunstenaar verandert

"Maar kunst kijkt als het ware ook altijd naar zijn eigen toekomst" spreekt ons ook, want kunst is mogelijk, brengt ons op andere, maar ons bewustzijn, verandert onze manier van kijken

open speelse en nieuwsgierige blik van kunstenaars

Kunst in zetten als instrument voor reflectie en provocatie

Kunst kan radicaal nieuwe perspectieven bieden

...ik wil niet alleen maar roepen 'Wij zijn hier'... maar ik wil ook vragen stellen, vragen stellen die niet alleen maar roepen 'Wij zijn hier'... maar ik wil ook vragen stellen, vragen stellen die niet alleen maar roepen 'Wij zijn hier'...

Formo de Vries in artikel 1, 2 en 3, met een schiedrij op de afgeerde, NRC

Frans Lippelaar, kunstenaar en curator, kunstenaars moeten zich niet de wereld bemoeien, NRC 2 januari 2024

Zelfs in een een voedingsarme omgeving kan kunst tot bloei komen - kan groeien

Just door een Spacemaker te betrekken worden er netwerken gesmeed die kunst en economie aan elkaar verbindt.

We actually dwell in a space of not knowing where all of our economic, social, sometimes even cultural, frames of reference are built on. How do you resolve this? Transdisciplinarity is here to address complex societal issues and resolve them. So there is value in not knowing.

"Staying with the trouble, or staying with uncertainty, bringing up questions, not finding the answer, I think that is the essence for which we create space."

Kunst brengt je in gesprek met jezelf en met elkaar. Het nodigt uit te spreken en uit te vragen stellen, om van positie of perspectief te veranderen en om wat nog niet is te overwegen

Waarvoor van de kunstenaars die met ons meekomen, is het een oefening die wat je te bieden hebben een voorbeeld heeft voor de transitie.

Als graanvot en wat tot waarden zijn doet opwaken en laten meekomen, dat is de comfortabele and comfort meekomen

...want de wereld die de kunstenaar maakt is niet de wereld die hij leeft in. Het is een wereld die hij maakt, een wereld die hij maakt, een wereld die hij maakt...

Ik heb het ook tegen kunstenaars gezegd, dat je als kunstenaar geen gevoel moet hebben voor de wereld, maar dat je wel moet hebben voor de wereld, dat je wel moet hebben voor de wereld...

Interview Maxim Februari, directeur van de kunstenaar, NRC 23 december 2023

Voedselrijkdom wordt op prijs gesteld en uitgesproken voedselarme milieus gemeden, maar riet kan ver in matig voedselarme omgeving doordringen

Riet is een uitermate veelzijdig gewas, het aantal toepassingen is zeer onbeperkt. Het is bruikbaar als constructie- en afdek materiaal, grondstof en brandstof.

Kunst legt bloot wat systemen en processen verbergen

Waarom moet er ruimte voor kunst worden gemaakt?

hoe verwaard je iets wat inherent van waarde is?

Riet is een kosmopoliet en met andere woorden; deze plant komt over de hele wereld voor.

Wat is het belang van kunst voor je roeping?

Welke rol geef jij kunst in de transitie?

Terugduwen en ruimte maken voor wat wij van waarde vinden. Om te zoeken naar een economie die zorgt voor alle mensen, soorten en de aarde.

De Belofte Gegeven je roeping, waarom juist ruimte maken voor kunst?

Artists are very controversial, and they feel very comfortable with these controversies and the provocations that they put out there. But there are some moments where you need to bring in empathy and that is what I see as my role.

Wat is de essentie van de kunst waar jij ruimte voor maakt?

Wat motiveert jou om kunst in te zetten voor verandering?

Kunst en Riet zijn inherent waardevol!

Als de relaties ongelijk zijn, dan is er een ongelijkheid in de samenwerking. Samenwerken vanuit gezonde posities.

Ten opzichte van bepaalde mechanische factoren toont Riet zich nogal gevoelig. Tegen stroming en golfslag van rietwater (en scheepvaart) is het aanmerkelijk minder bestand.

buigen of breken

Hoe uit die spanning zich?

Wat is de wortel of

In zijn vierde jaar kan uit één vrucht gekiemd vrijstaand Rietveld al een middenlijn van tien meter hoog of meer bereiken en honderden halmen voortbrengen, die onder gunstige omstandigheden drie meter hoog worden en bijna een centimeter dik zijn. Hoe verder het geheel in hoogte en breedte uitdijt des te meer ook ontwikkelt het stelsel van wortelstokken in de diepte.

rietplanten fungeren als fysieke verbindingen tussen aquatische en terrestrische ecosystemen, waardoor de biodiversiteit wordt bevordert.

Een rietstengel is te beschouwen als een holle cilinder, bij uitstek een sterke constructie die goed tegen externe krachten kan

Mitchell Droog, onderzoeker Economy in Common, BWNO, Avans Hogeschool

Dirk De Wachter, psychiater

In welke sector(en) of domein(en) doe je dat?

Wat staat er op het spel?

ecosysteem veranderd niet snel, veranderd langzaam naar

bindingmakers.

is niet de op de taart; is de bodem.

een associatieve vergelijking

Ik kan wel tegen een stootje, ik heb je aan alle kanten te kunnen verduren

Riet is een sleutelsoort in de overgangsfase tussen land en water

Vertrouwen, rechtvaardigheid en zorg

Zijn wortelstokken dringen diep in het nog niet doorgeluchte substraat door, vormen luchtkanalen die de ondergrond ontsluiten, brengen grote hoeveelheden organisch materiaal in de grond en bevorderen de begaanbaarheid van het terrein

Spacemakers zijn flexibel, goede communicatoren, hebben peepeskills

Stevige wortels verhinderen de erosie van de bodem

Na afbreken, kan een rietstengel zich door hergroei herstellen

Hoge elasticiteit van de stengels (daarmee uitermate geschikt als grondstof voor bouwmaterialen)

De Hulp Wat is jouw manier om kunst de ruimte te geven in de transitie?

Wat voor ruimtes creëer je?

Hoe ga jij om met de verschillende soorten spanning?

Waar sta jij als Spacemaker in relatie tot kunst en de andere sferen?

Hoe maak je die ruimte(s)?

Hoe maak je die ruimte(s) werkzaam?

Hoe dikker de stengel, des te meer waterdruk hij ondergaat

zet mij neer op elke plek, in elke omgeving en ik ben in staat om ruimte te maken voor kunst die transities mee helpen

Golfwerking speelt in zowel positieve als negatieve zin een belangrijke rol bij de instandhouding van gezonde rietkragen

het water helpt mij en ik help het water

De stabiliteit van riet wordt van nature bepaald door schommelingen in het waterpeil

Golfkracht wordt voor een deel gedempt door rietstengels

ruimte voor verwondering behouden

ruimte tussen oever en water (biotoop = zorg)

Stay with the trouble, can lead to pleasant inconveniences

Er is zowel zorg naar de kunstenaar als ook naar de opdrachtgever

We bieden ruimte aan andere ideeën over technologie: de ideeën van kunstenaars

Het is daarom een goed idee om af en toe bij het nemen van lastige besluiten met collega's of medebesluitvormers te beginnen

met een gesprek over een kunstvoorwerp. Dat maakt inzichtelijk dat er verschillende breedtes bestaan van precies dezelfde informatie, zodat dat het een beeld juist is en het andere onjuist.

Remko van Vliet in artikel 'Lash' - maatschappij, dat een schied op de agenda'. Financien Dagblad, 19 januari 2022

In de wereld van Spacemakers zijn we niet alleen verbinders tussen twee werelden; we zijn Makers van Verandering, waarbij het onzichtbare zichtbaar wordt in een uniek en betekenisvol proces

Door verschillende invalshoeken te combineren zorgen we voor een nieuwe 'derde' ruimte

We bieden nadrukkelijk ook ruimte aan compleet niet-functionele ideeën

Als Spacemakers staan we met één been in de bestuurskamer en het andere in het kunstenaarsatelier

Een wetenschapper wil weten wat het resultaat zal zijn van de samenwerking. En als ik zeg: 'Nee nee, misschien begint er nu een lange tijd iets te reageren, en misschien ontdekt je nog wat over jezelf' maar misschien gaat afkijken. Dat is een voortdurende worsteling.

Ekaterina Volkova, kunstenaar. Artikel: 'Samaritanen', rullen de verberking in trust'. NRC, 20 april 2023

Regelen en ontregelen, het normale en het orgewone hebben elkaar keihard nodig

Ik bedoel eigenlijk vooral: in hemelsnaam meer kunstenaars in de politiek, hoe fijn zou dat zijn?'

Luka Blomqvist, journalist. Artikel: 'Verandering', NRC, 11 oktober 2023

Je kunt pas iets willen als je het voor je ziet

...hoe meer ik er dan ook van overtuigd raak dat kunst die wereld alleen maar verandert en veranderd, kunstenaars de politiek in gaan. Daarmee bedoel ik niet dat kunstenaars moeten stoppen met geëngende kunst maken,

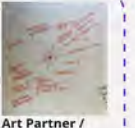
Lopend bij een bouwterrein bij mij in de buurt. Verbinding is nood af, het is dynamisch, werk onder construction

Patrick van der Duin (SST)

Support structure - humans find ways to 'hold' the tree

Marton Kabai, kunstenaar en onderzoeker Economy in Common

Art Partner / Sandra Boer

Beschermers en zorgdragers

Connection: In wolken zitten heel veel waterdruppeltjes, ze maken verbindingen en worden samengehouden, maar ze kunnen ook steeds een andere vorm, omvang en kleur krijgen. Lija Groenewoud van Vliet / In4Art

Arie Lengkeek

Insecten die riet tot voedsel hebben (voedsel relatie):
-Uiltje: 'Mythimna Impura' (vlinder en in de nacht actief)
-Grasmineermot: 'Elachista Cerusella'
-Halmwesp: 'Calameuta Filiformis'
-Gewoon Spitskopje: vroeger Rietsprinkhaan genoemd ('Conocephalus Dorsalis')

manieren
titlopers,
ndse,
rbij op
lant

un
with the grass
lays, not ever
ring and
summer until
en walking,
d are the
s given to the
ector
man

Kunst maakt ons werk niet makkelijker, wel waardevoller

VERILY KLAASSEN

'Jij weet het ook niet, je doet misschien wel net iets meer dan anderen, alsof je het wel weet, maar jij weet het ook niet'. Toen kunstenaar Lucas de Man dit tijdens de kunstcommissievergadering tegen de voorzitter van de Groepsdirectie van de Rabobank, Wiebe Draijer zei, moest ik wel even slikken. Deze nogal directe adressering kon goed uitpakken, maar voor hetzelfde geld ook helemaal verkeerd vallen. Sowieso een kunstenaar uitnodigen om deel te nemen aan een vergadering, wat was dat eigenlijk voor een raar idee? Het was de zomer van 2016 en na de sluiting van onze eigen tentoonstellingsruimte, de Rabo Kunstzone, was ik bezig te onderzoeken hoe die prachtige kunstcollectie ook op een andere manier van waarde kon zijn in onze snel veranderende organisatie.

Zonder het toen te weten was die bewuste vergadering van de kunstcommissie de geboorte van wat we nu het Rabo Art Lab noemen: een vrije ruimte in de bank waar we kunst als kennis zien, Artists in Residence uitnodigen en samen maatschappelijke transitie onderzoeken. Het Art Lab is een actieve plek voor verbeelding, waar nieuwe vragen gesteld worden, waar we falen en twijfel interessant vinden, en waar het voor de verandering wél ongemakkelijk mag zijn.

En het is een prachtig proces dat allemaal draait om het 'niet weten', waar Lucas de Man in die vergadering de toon mee zette. Want het appél dat De Man daar op die CEO deed, viel in hele vruchtbare aarde. Ook Wiebe Draijer begreep dat beginnen bij het 'niet weten' essentieel is voor vruchtbaar onderzoek. En niet veel later hadden we onze eerste Artist in Residence: Lucas de Man kreeg ruimte en vrijheid om een jaar lang te werken in de bank. En hij kwam niet alleen; in zijn kielzog kwamen muzikanten, theatermakers, podcastmakers, dansers en ontwerpers de bank in. En gingen die nu meteen kunst maken? Nee, als allereerste actie schreven ze heel groot op de muur: 'HET WORDT ALTIJD ANDERS'. De toon was gezet.

Afbeelding 1: Het wordt altijd anders, Lucas de Man. Foto door Pascal Leboucq - Stichting Nieuwe Helden

De keuze om Lucas de Man te vragen om onze allereerste Artist in Residence te worden, bleek dus een gouden greep maar kwam niet uit de lucht vallen. Samen met Godelieve Spaas zocht ik al een tijdje naar manieren om niet alleen de verhalen uit collectie te ontsluiten, maar vooral om te laten zien dat die kunstcollectie ook op een andere manier van waarde zou kunnen zijn voor de bank. Hoe zouden we die schatkist aan beelden, verhalen, ideeën en scherpe vragen niet alleen kunnen delen met alle medewerkers, maar ook met de leden en klanten van de bank én het grote publiek. De kunstcollectie als kennisbron zien en ermee aan het werk gaan, als een werkplaats binnen de bank.

En dat begint bij het aanvoelen van wat er in de samenleving speelt en dat in de bank te brengen. Met kunst en kunstenaars als een manier om die soms verwarrende buitenwereld in de bank uit te nodigen. Ik nodig kunstenaars uit die werken aan, of onderzoek doen naar bepaalde thema's die spelen in de samenleving. Kunstenaars die manifesteren wat misschien (nog) niet gezegd wordt, maar waar wel behoefte aan is. Instituties hebben immers de neiging om ingewikkelde vraagstukken niet onmiddellijk binnen te laten, maar zijn wel vaak systeempartners in de broodnodige transitie.

In die samenwerkingen bouw ik een relatie op met een kunstenaar en gaan we samen de bank in. Vervolgens laat ik me leiden door wat de kunstenaar boven tafel brengt en probeer dat tastbaar te maken. In de thema's binnen het werk van de kunstenaars manifesteert zich de tijdgeest, misschien niet aan de oppervlakte maar wel in de onderstroom. De kunst en deze samenwerkingen kunnen hefboom of breekijzer zijn voor het maken van een vrije ruimte, waarin we hierover van gedachten kunnen wisselen en ermee aan het werk gaan. Zonder dat we precies weten waar het ons gaat brengen. Want we weten immers alleen dat we het nog niet weten, en dat het altijd anders gaat worden.

Begrijp me goed, ik benader kunstenaars niet met de vraag: "Kom het ons eens even lekker moeilijk maken". Ik nodig ze uit om wat er in de samenleving leeft ook binnen de context van de bank te onderzoeken. Spanning is daarbij niet het uitgangspunt, maar als het zich voordoet, dan is het belangrijk die te omarmen en onderdeel te maken van het proces.

Op dat moment wordt mijn rol binnen het Art Lab belangrijk. Ik zie dan een constellatie van gebeurtenissen waarbij ik verbanden leg. Tussen binnen en buiten de bank, tussen kunstenaar en onderzoek, tussen schatkist en werkplaats. Vervolgens probeer ik die thema's uit de residency breder te agenderen: wat gebeurt hier, wie kan ik daarbij betrekken, hoe kunnen we dat laten ontstaan en voltrekken, en hoe kunnen we dat het beste faciliteren?

Het resultaat kan een theatervoorstelling zijn over hoe veilig collega's zich eigenlijk voelen in de automatiseringsslag die de bank maakt. Over de zorgen of hun baan wel relevant blijft, of zelfs blijft bestaan. Of een podcast over ons diepgewortelde verlangen naar groei en of we ook naar minder zouden kunnen verlangen. En zo ja, hoe dan? Of gesprekken met diversity agents en de commissie Ethiek over hoe kunst kan bijdragen aan het diversiteitsvraagstuk binnen een best wel witte bank.

Als ik terugkijk naar de kunstenaars die we hebben uitgenodigd als Artist in Residence, zijn de meest succesvolle samenwerkingen geweest met kunstenaars die ervoor hebben gekozen om echt 'scherp in het vraagstuk of in de pijn te gaan zitten'. Zij zijn in staat om met hun werk die spanning ook tastbaar te maken. En als die spanning er is, denk ik: 'mooi, nu kunnen we het gesprek hebben, nu stap ik erin.'

Natuurlijk is dat spannend en ingewikkeld, maar het wordt interessant en mooi op het moment dat ik kan gaan nadenken en puzzelen met een team van sparringpartners. Het is soms lastig en ongemakkelijk als ik een mailtje krijg van een manager die adviseert om een disclaimer bij een kunstwerk te plaatsen met; 'Dit is niet de mening van de Rabobank'. Dat doen we niet, maar proberen wel te begrijpen welke informatie er in een dergelijk advies besloten zit, wat vaak over een groter vraagstuk gaat.

En hoe mooi en bijzonder is het dat de kunstcollectie en het Rabo Art Lab regelmatig aanleiding zijn voor ingewikkelde gesprekken over waar we als samenleving mee bezig zijn. Misschien draait alles wel om die woorden die Wiebe sprak in zijn afscheidsinterview; 'Kunst maakt ons werk niet makkelijker, wel waardevoller'.

Verily Klaassen (1971), is Hoofd Kunstzaken van de Rabobank Nederland

Afbeelding 2: Het wordt altijd anders, Lucas de Man. Foto door Pascal Leboucq - Stichting Nieuwe Helden

Afbeelding 3: Het wordt altijd anders, Lucas de Man. Foto door Pascal Leboucq - Stichting Nieuwe Helden

ANALOGIE TUSSEN
SPACEMAKERS EN
DE RIETPLANT

Een alternatief perspectief

MARGA ROTTEVEEL & INE MOLS

In haar zoektocht naar een duidelijk begrip van de eigenschappen van Spacemakers heeft onderzoeker Marga Rotteveel een analogie toegepast: de rietplant. Op persoonlijke wijze verkent ze de vergelijking tussen de unieke kenmerken van de rietplant en de praktijk van Spacemakers. Door deze natuurlijke metafoer te gebruiken, werpt Marga een alternatief licht op de rol en functies van Spacemakers. Ze streeft ernaar, door de kracht van de verbeelding in te zetten, bij te dragen aan een helder begrip van de complexiteit van hun werk.

Er zijn vele analogieën te maken, onderstaand een aantal:
Net zoals riet stabiliteit en bescherming biedt aan oevers, vervullen Spacemakers een vergelijkbare rol door een stabiele en beschermde omgeving te creëren voor kunstenaars en de ontwikkeling van hun projecten. De flexibele stengels van riet symboliseren de aanpasbaarheid en veerkracht die Spacemakers tonen in hun praktijk. Zoals rietzaden zich via het water verspreiden naar nieuwe gebieden, vertegenwoordigt Spacemaking de verspreiding en uitwisseling van kunst in diverse domeinen. De stabiliteit van riet,

beïnvloed door schommelingen in het waterpeil, weerspiegelt de dynamische aard van Spacemaking, waarbij externe krachten worden opgevangen door een flexibele aanpak. Vergelijkbaar met riet dat fungeert als waardplant voor insecten, bevorderen Spacemakers de groei en ontwikkeling van diverse kunstprojecten. Spacemakers tonen zorgzaamheid jegens kunstenaars en samenwerkende partijen door het bieden van ondersteuning, wat symbolisch wordt weerspiegeld in de uitgespreide haren op de aartjes van de plant. Deze haren fungeren als een valscherm voor het vruchtje, waardoor het vruchtje beschermd wordt en lang kan overleven op het wateroppervlak totdat het een vruchtbare bodem vindt. Net zoals de wortels van riet zich horizontaal verspreiden en nieuwe verbindingen mogelijk maken, legt Spacemaking dwarsverbanden tussen kunst en andere disciplines en domeinen.

Spoken-word kunstenaar Ine Mols heeft, geïnspireerd door de foto's van Marga Rotteveel en de eigenschappen van het riet, prachtige teksten geschreven voor elk thema van de 5 cahiers. Deze zijn bedoeld om het denken over de Spacemakers praktijk te stimuleren.

De spanning

Ik kan buigen als je duwt
Ik kan leunen, steunen, staan
Ik kan
wrijving verdragen in vlagen van wind
van ieder die wat moet, wat weet
van ieder die wat vindt

Vragen kunnen buigen
En vandaag
ben ik de vraag
Zal ik rekken, duwen trekken
om de stelligheid te breken

Want stilstaan is stoppen
is verstoppen voor wat is
Dus bewegen is buigen
en elkaar raken
Als het je raakt dan doet het ertoe
Een streling, een stomp of een
net te vroeg weer omgedraaide hand

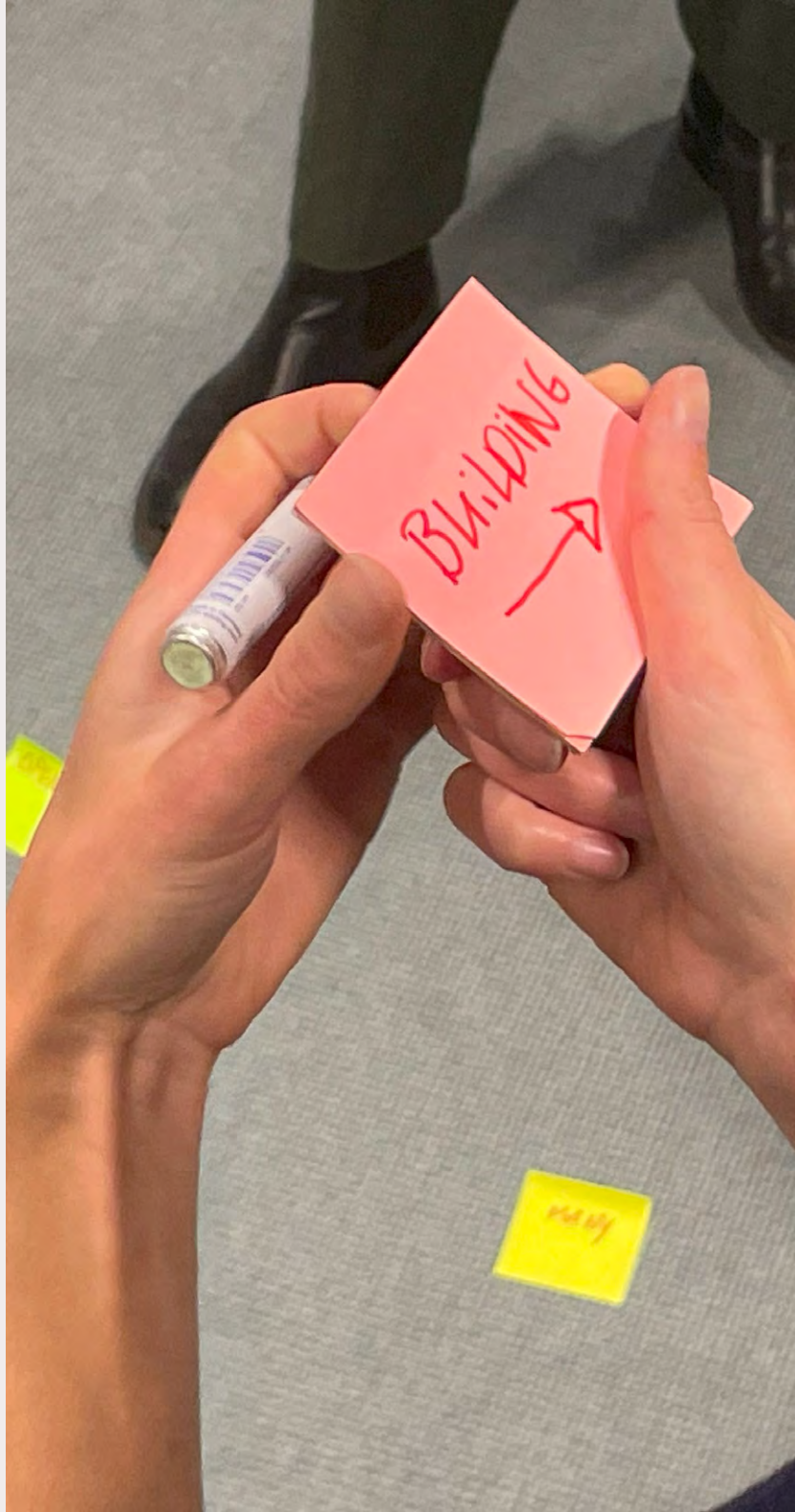
Als we openen en bevragen
zullen we wrijving verdragen

SUSTAIN: impressies uit het maakproces

Werk sessie onderzoek van Spanningen in Spacemakerspraktijken

Tijdens de SUSTAIN-bijeenkomsten met Spacemakers en onderzoekers werden werksessies georganiseerd waarin onder andere de spanningen die voorkomen in de praktijken van Spacemakers centraal stonden. Er zijn verschillende spanningen onderzocht, waaronder het behartigen van verschillende belangen, het dragen van verschillende petten, het bewaken van gelijkwaardigheid en meerstemmigheid, en het spanningsveld tussen kunst en economie.

Afbeelding 13, 14 en 15: Werkpakket 2, werksessie bij Willem II, foto's Loes ten Den

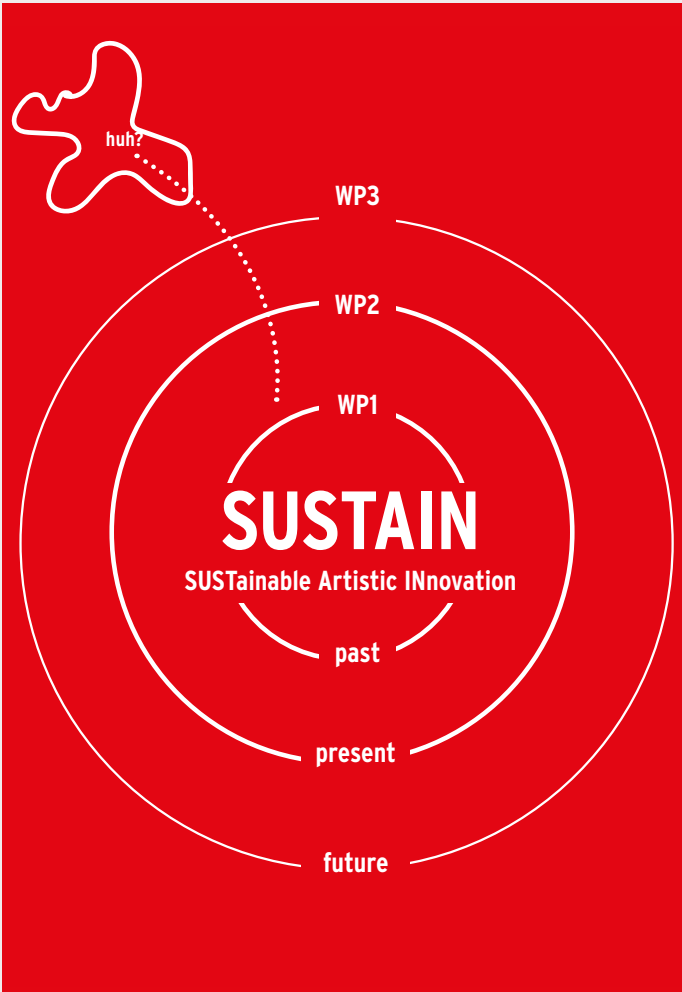

Afbeelding 4: Uitkomst oefening tijdens Startbijeenkomst, maker Esmé Calis, Circus Andersom

We are talking about everything here.

playing ~~battlefield~~

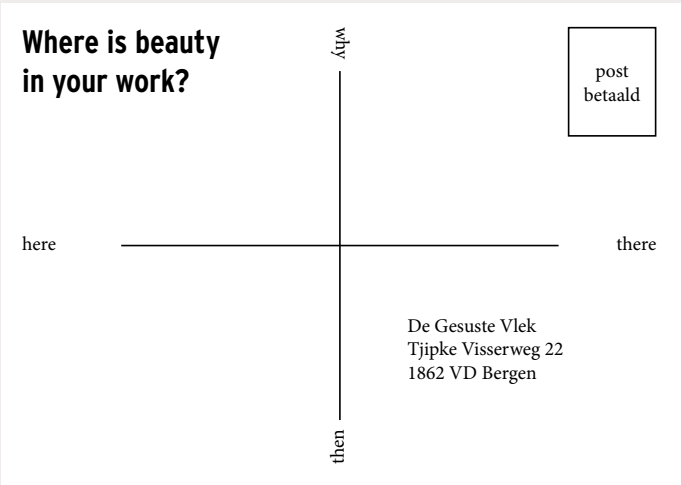
don't / always trust the broker

SAFETY

MEANING BALANCE CREATIVITY

PASSION

CAREFUL MESSINESS

to put on MANY HATS to take off

Afbeelding 13, 14 en 15: Werkpakket 2, Werksessie Willem II, foto's Loes ten Den

ARTIKEL: "Ik vroeg patiënten: waar zou u nu het liefst willen zijn?"

Gijsbert van Es, redacteur in gesprek met Erik Mattijssen, NRC, 11 april 2023

BOEK: Matters of Care: Speculative Ethics in More Than Human Worlds

María Puig de la Bellacasa

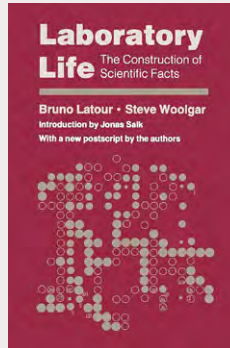
BOEK: Onbeschikbaarheid

Socioloog Hartmut Rosa schrijft een zeer leesbare zoektocht naar menselijkheid. Vitaliteit, aanraking en echte ervaringen ontstaan juist in de ontmoeting met het onbeschikbare, het onkenbare en het onbeheersbare. November 2022

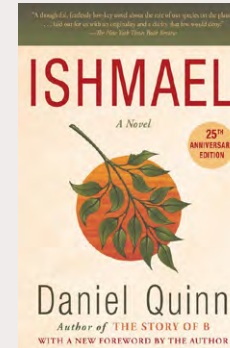
ARTIKEL: "De toekomst vergt de creativiteit van kunstenaars: steun ze dan ook royaal"

De Volkskrant, 2 maart 2023

BOEK: Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts

Bruno Latour and Steve Woolgar

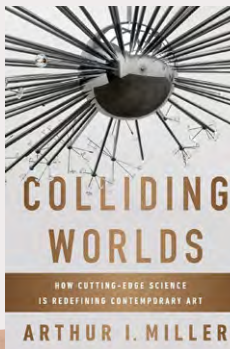
BOEK: Ismaël

Daniel Quinn laat een gorilla herdefiniëren wat het betekent om een mens te zijn.

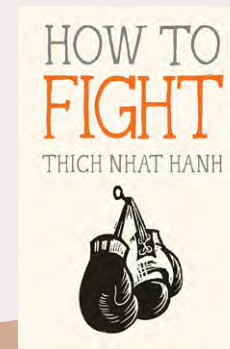
ARTIKEL: "Kunstenaars moeten zich met de wereld bemoeien"

Gijsbert van Es, redacteur in gesprek met kunstenaar Fides Lapidaire

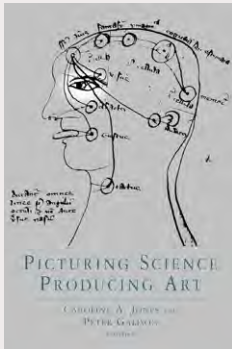
BOEK: COLLIDING WORLDS: How Cutting-Edge Science Is Redefining Contemporary Art

Arthur Miller

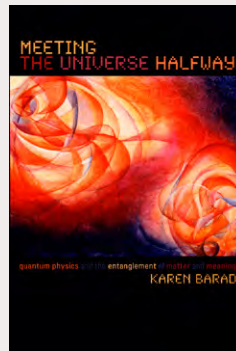
BOEK: How to fight.

Thich Nhat Hanh helpt om met helderheid naar de oorsprong van boosheid te kijken. Tao Te King. De niet bestaande onschuldige wijze, Lao Tse, maakt lyrisch helder hoe donker en licht elkaar voortbrengen. Een ode aan de leegte.

**BOEK: Creating ArtScience
Collaboration: Bringing Value to
Organizations**

Claudia Schnugg

BOEK: Meeting the Universe Halfway

Karen Barad

PODCAST: Agendapunt

Een audio-archief over kunst, cultuur en beleid van de Boekmanstichting

BOEK: Picturing Science, Producing Art

Edited By Peter Galison, Caroline A. Jones

PODCAST: Slagkracht

Een podcast van Cultuur + Ondernemen: persoonlijke verhalen over belangrijke momenten in de carrières van zakelijk leiders, marketeer of andere creatieve professionals in de culturele of creatieve sector.

**BOEK: Synthetic Aesthetics:
Investigating Synthetic Biology's
Designs on Nature**

By Alexandra Daisy Ginsberg, Jane Calvert, Pablo Schyfter, Alistair Elfick and Drew Endy

PODCAST: Kunst & Bondcast

Podcastkanaal voor en door de creatieve sector

Onderzoeksteam

Kim Caarls

Kim heeft een achtergrond in migratie-onderzoek. Ze duikt het liefst diep in de levensloop van migranten, omdat je alleen dan in volle omvang ziet wat migratie doet. Daarnaast buigt ze zich graag over andere mondiale thema's, zoals klimaat en sociale ongelijkheid. Het SUSTAIN-onderzoek, over de ruimte voor de kunst in de transitie naar een ecologisch duurzaam en sociaal rechtvaardige wereld, sluit goed bij haar interesses aan.

Olga Mink

Naast artistiek directeur van Future of Work en onderzoeker binnen Sustain, is Olga werkzaam als Hoofd van de Academie voor Interdisciplinaire Kunsten in Maastricht.

Marga Rotteveel

Marga is verbonden aan het lectoraat Economie als Gemeengoed bij het Center of Expertise Brede Welvaart en Nieuw Ondernemerschap van Avans Hogeschool. Haar onderzoek richt zich op de rol van kunst in domeinen buiten de kunst zelf en haar bijdrage aan transitievraagstukken. Daarnaast streeft ze naar erkenning van de waarde die kunstenaars toevoegen, waarbij ze de traditionele focus op financiële compensatie verbreedt naar een meer inclusieve, collectieve benadering. Marga is diepgeworteld in de beeldende kunst en dit kennisdomein vormt altijd haar basis als onderzoeker en docent.

Godelieve Spaas

Godelieve is sinds 2018 lector Economie als Gemeengoed bij het Center of Expertise Brede Welvaart en Nieuw Ondernemerschap van Avans Hogeschool. Samen met haar onderzoeksgroep wil zij ons economisch systeem dat geworteld is in 'nemen' (Taking) herwortelen naar 'zorgen voor elkaar en de aarde' (Care Taking). Onderzoekers, kunstenaars en ondernemers werken samen aan alternatieve verhalen, eerlijke en duurzame spelregels, en experimenteren in de praktijk met een economie die zorgt voor al het leven op aarde. Hun onderzoek is participatief, beeldend, makend, gesitueerd en doorleefd.

Jacco van Uden

Jacco is bedrijfskundige en sinds 2013 lector Change Management aan De Haagse Hogeschool. Een groot deel van het onderzoek binnen het lectoraat vindt plaats op het snijvlak van organisatiekunde en kunst. [Klik hier voor meer informatie.](#)

Colofon

Redactie

Kim Caarls, Olga Mink, Marga Rotteveel, Godelieve Spaas, Jacco van Uden

Bijdragen

Zeynep Birsal
Sandra Boer
Martijn Engelbregt
Jetske Freeve
Verily Klaassen
Ine Mols
Marga Rotteveel
Margherita Soldati

Eindredactie

Marga Rotteveel

Grafisch ontwerp Tools & cahiers:

Circus Andersom · Esmé Calis & Juliet Ulehake & Martijn Engelbregt

Centre of Expertise
**Brede Welvaart &
Nieuw Ondernemerschap**

Powered by *avans*

THE HAGUE
UNIVERSITY OF
APPLIED SCIENCES

**FUTURE
OF WORK**

waag futurelab

